

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

VIII. BIND. 1880—81.

UDGIVET

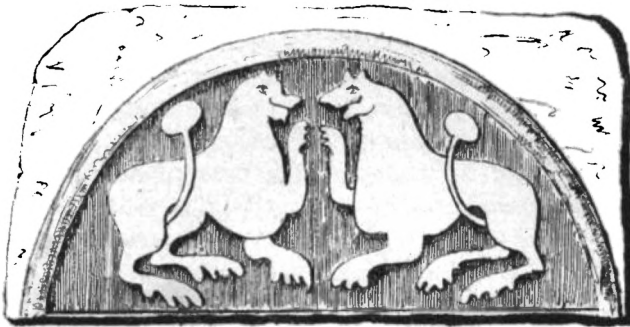
AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

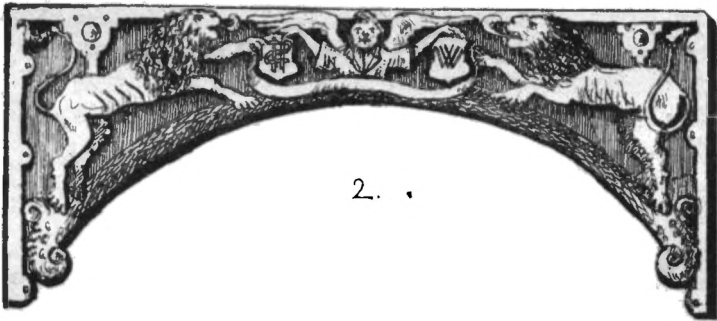
AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

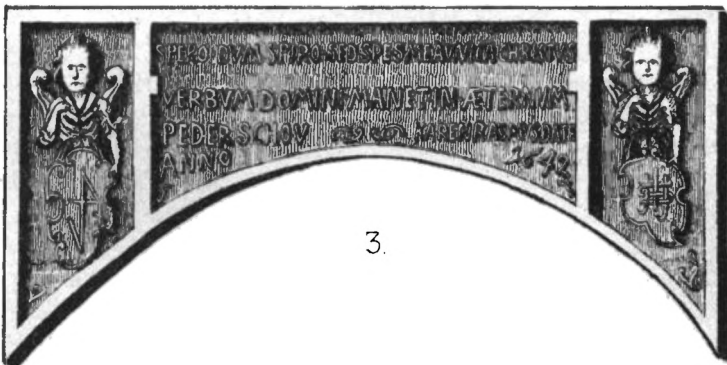
Table I.

1.

2.

3.

Table II

Jesus Monogrammer fra gamle Gaarde i Randers.

Bomærker og Monogrammer fra gamle Gaarde i Randers

1

2

3

3

4

5

6

7

8

9

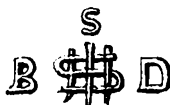
S·I·L

10.

M·L·D

Gamle Gaarde i Randers.

Ved Johan Rohde.

Der er desværre i Randers i vore Dage ikke stort andet end Traditionen, der minder om Niels Ebbesøns og Grev Gerts sangrige Tidsalder. —

Nogle tarvelige Murrester af St. Petri¹⁾ og St. Clemens²⁾ Kirker og en ringe Del af St. Mortens Kirke³⁾, hvis Oprindelse taber sig ind i den graa Middelalder, kunne maaske hævde en saa høj Alder, som den at have set hine mindeværdige Begivenheder, men andre Fortidsrester tør næppe kunne gjøre Fordring herpaa — naar naturligvis undtages, hvad der ligefrem kommer ind under Begrebet Løsøre — og om hele Bygninger fra denne Periode er der aldeles ikke Tale.

Traditionen har saa imidlertid, hvad der jo forøvrigt er rimeligt nok i en saa gammel By, til Gjengæld været saa meget rigere paa Beretninger om historisk mærkelige Punkter, som den ofte har besmykket med Begivenheder, der aldeles

¹⁾ St. Petri Kirke, som laa paa det nuværende Raadhustorv (Nr. 4, Matr. Nr. 781), skal være opført i det 13de Aarhundrede, men blev allerede nedbrudt i Reformationstiden, undtagen Taarnet, som stod indtil 1795, da ogsaa det blev sløjft.

²⁾ St. Clemens Kirke, af hvilken der endnu findes nogle Mure i en Ejendom paa Middelgade (Matrikel Nr. 300), nævnes 1403; den blev nedbrudt i Reformationstiden paa Taarnet nær, som brændte 1671.

³⁾ St. Mortens Kirke nævnes første Gang 1396; men den er mange Gange ombygget og udvidet i senere Tider.

ikke have kunnet tilkomme dem. De mest forskjellige Steder i Randers ere blevne udpegede som Skuepladsen for saadanne Tildragelser, og naar Kritiken en enkelt Gang er traadt til, har det i Reglen været for at lade et nyt ligesaa urimeligt Sted faa godt af den historiske Duft, som andre i en Aarrække havde nydt. — Ligesom man saaledes snart har ladet Svend Trøst kaste Brobjælkerne i Aaen paa et bestemt Punkt Syd for Byen, snart paa et andet ligesaa bestemt Vest for samme, saaledes har man ogsaa snart henlagt Scenen for Niels Ebbesøns natlige Daad til én gammel Bygning, snart til en anden uden Hensyn til, at disse Bygninger ifølge deres Stil umuligt kunne være ældre end Renaissance. —

Men fordi Tanken om at have selve Stedet for denne Begivenhed bevaret maa opgives, være hermed naturligvis ikke sagt, at det ikke skulde kunne lykkes den historiske Forskning, især hvis den blev støttet ved oplysende Fund, at bringe Klarhed over de topografiske Forhold i denne Sag. —

Men vi skulle ikke opholde os længere ved denne fjerntliggende Tid; vi kunne gaa næsten et helt Aarhundrede ned i Tiden, inden vi faa virkelig fast Fod under os og kunne paavise Bygninger, af hvilke mere end Levningerne endnu findes bevarede, og det er da naturligvis atter kun Kirkens massive ildfaste og af Autoriteten beskyttede Bygninger, som der her med god Grund kan blive Tale om at træffe paa fra det femtende Aarhundrede; Borgerens Hus var paa de Tider, vi her tænke paa, som Regel af et for skrøbeligt Stof og Tidernes Vexlinger for mange, til at vi kunne nære grundet Haab om at finde noget saadant. —

Det er Frue Klosters¹⁾ smukke takkede Gavl, det ærværdige Helligaandshus²⁾ og St. Mortens Kor og Langskib —

¹⁾ Frue Kloster, der var et Benediktinerkloster og hørte ind under Klosteret i Mariager, skal være bygget i den første Halvdel af det femtende Aarhundrede; den endnu bevarede Bygning af det i sin Tid saa udstrakte Kloster ligger paa Raadhustorvet (Hus Nr. 7, Matr. Nr. 560) og fremviser navnlig en smuk med Spidsbuer og Takker forsynet Gavl.

²⁾ Helligaandshuset skal være opført 1434 som et Graabrødrekloster; det ligger i nuværende Skolestræde (Matr. Nr. 357) og har holdt sig nogenlunde til vor Tid — nogle Forandringer er der dog sket med det i Tidens Løb, men disse ere dog ikke andre, end at det, saaledes

thi ~~Taan~~ og Tilbygninger kom først senere hen i Tiden til —, der den Dag i Dag strax træder os i Møde og i nogenlunde uforandret Skikkelse bringer os en Hilsen fra den første Halvdel af det 15de Aarhundrede, bestemt holdende paa deres Alder. Andre i det hele taget af Tidens Tand ubeskaarne Bygninger ejer Randers ikke fra denne Periode, hvorimod vi finder enkelte rigtignok tildels underjordiske Ruiner, hvis Op-rindelse vi maaske vilde kunne henføre til dette Aarhundrede, saaledes et Par hvælvede spidsbuede Kjældere, der skulle om-tales paa et senere Sted, og endelig de gamle Fæstnings-værker¹⁾ ved Byens Nørreport eller »Nørrebaand«, som man for nogle Aar siden ved Nedlæggelsen af Vandrør stødte paa midt paa nuværende Nørregade imellem Fabriksstræde og Provstegaden, og som maaske snarere ere ældre end yngre end det femtende Aarhundrede²⁾. Men hermed ere vi saa ogsaa færdige med alt, hvad vi have bevaret fra denne Tids-alder, og tillige med, hvad der overhovedet er efterladt os af kirkelig Bygningskunst fra ældre Tider.

De gamle Kirker og Klostre have imidlertid været Gjen-stand for en saa vidtløftig Behandling af saa mange og paa

som man ogsaa har paatænkt, hvis ikke det materielle Parti i Byen skulde faa Overtaget, let vilde kunne sættes i sin oprindelige Stand igjen.

¹⁾ Af disse gamle interessante Fæstningsværker, af hvilke man fandt en Del af Portaarnet med tilstødende Mure bevarede, og som bleve underkastede en omhyggelig Udgravning og Undersøgelse af Arkitekt F. Uldall, findes en udførlig Beskrivelse i Jyllandsposten for 23 Oktober 1873, ligesom detaillerede Tegninger af Ruinerne findes opbe-varede i oldnordisk Museums Arkiv, begge Dele besørgede af Arkitekt Uldall. —

²⁾ Og vil man være fuldstændig, maatte man maaske heller ikke glemme den gamle Brønd, som findes paa Store Gade udfor Svaneapotheket, og som uden tvivl er identisk med den i ældre Beskrivelser saa meget omtalte Gadekilde, der afgav Vandet til det i Middelalderen og end-ogsaa langt ned i den nyere Tid saa berømte »Randers Bureøl«, eller Resterne af de gamle Grave, som man paa flere Steder i Byen træffer paa, tydeligst maaske i den store Rendesten paa den østre Side af Frederikspladsen, der efter ældre Kort at dømme ligefrem er en Del af den indskrumpede Grav, — skjønt disse Levninger jo strængt taget ikke komme ind under Byggeføretagender. —

saa forskjellige Steder ¹⁾, at det vilde være aldeles overflødigt her igjen at komme tilbage til dem, og vi ville derfor nøjes med at have berørt dem for derefter at vende os til vor egentlige Opgave her, de gamle Profan-Bygninger og da navnlig de borgerlige Huse, der særlig og sikkert med Urette have været stedmoderligt behandlede her hjemme. —

Det er ganske vist, at den borgerlige Bygningskunst langt fra har eller kan have den almindelige Interesse som den kirkelige, saa meget mindre, som den jo overgaas af denne saavel i Alder som Formrigdom; men den udgjør dog et saa nødvendigt Led til Forstaaelsen af vore Forfædres Liv, at den nødvendigvis maa komme med i Betragtning, naar Historien skal give mere end Statsmandspolitik og Feltherretaktik, og naar man har faat Øjet op for, at et Folks Kulturliv har i det mindste ligesaa megen Interesse som dets Krigstog og Erobringsplaner. —

Her kunne vi lære en hel Del af vore sydlige Naboer, som for længe siden have lagt deres Kjærlighed for disse gamle Minder for Dagen ved i Tide at sikre Bevarelsen af en stor Mængde interessante gamle Bindingsværkshuse, som vi nu misunder dem, samtidig med at vi hvert Aar lader nedrive Bygninger, som der i vort paa Fortidslevninger i det hele taget fattige Land altid burde have været fredet om. — Det er ogsaa ret karakteristiskt, at vi af et fornylig udkommen tysk Værk ²⁾ skulle mindes om, at der findes omtalelsesværdige gamle Bindingsværksbygninger baade i *Randers* og *Aalborg* og flere andre danske Byer.

Selvfølgelig ere enkelte af disse vore ældre Bygninger nævnede paa forskjellige Steder og ganske enkelte endog aftegnede ³⁾, men Interessen for vor gamle borgerlige Byg-

¹⁾ Man vil finde talrige Oplysninger om disse Bygninger i Pontoppidans Atlas, i de forskjellige *Randers*beskrivelser af Galthen, Stadfeldt og Nechermann, i Daugaards »danske Klostre i Middelalderen«, i Traps statistisk topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, i F. Uldalls Afhandling om St. Mortens Kirke i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« III. Bind, og endelig i det for Øjeblikket udkommende historiske Arbejde: M. H. Rosenørn: Greve Gert af Holstein og Niels Ebbesen af Nørreris.

²⁾ Dr. Poul Lehfeldt: Die Holzbaukunst. Berlin 1880.

³⁾ I et desværre ikke tilstrækkeligt vidt kjendt Værk, nordisk Arkitek-

ningskunst er dog ikke trængt mere igjennem, end at hvert Aar den ene gamle Bygning falder for Øxen efter den anden, uden at man tænker paa at skaane den, ja uden at den overvejende Majoritet endog blot vil indrømme, at der kan være det mindste smukt i saadan et gammelt Bindingsværks-Hus. —

Det er imidlertid ikke Hensigten at fortsætte Apologien for de gamle Huse, saa meget mindre som det maaske ogsaa vilde være temmelig frugtesløst, men det er Meddelerens Mening efter omhyggelig at have undersøgt de ældre Bygninger i Randers at give en beskrivende Fortegnelse over, hvad der i det mindste én Gang fandtes i Byen af saadanne, indledet af en Udsigt over Byggef forholdene i Randers i de Tidsrum, i hvilke de omtalte Bygninger ere fremstaaede. —

Som allerede ovenfor antydet finde vi ikke i Randers noget borgerligt Hus fra den egentlige Middelalder; det vilde vistnok imidlertid ogsaa være uberettiget at vente noget saadant, hvad vi sikkert ligesaa lidt kunne haabe at træffe i Randers som i nogen anden af vore gamle Kjøbstæder, maaske paa en ganske enkelt Undtagelse nær.

Det er en sørgelig Kjendsgjerning, at vi aldeles savne saadanne Fortidsminder, som man i saa mange andre Lande i rigt Maal kan glæde sig ved.

Mangen en tydsk Stad, der ikke kan rose sig af nogen højere Alder end flere af vore gamle Kjøbstæder, møder med ikke et enkelt, men hele Rækker af gamle Huse fra Midten af Middelalderen, der ikke blot paatrykke den maaske i og for sig temmelig ubetydelige By et saare interessant Stempel, men ogsaa og navnlig frembyde et righoldigt Materiale til Studiet i det mindste af een Side af Forfædrenes aandelige Liv. Men vi tør dog ikke tilskrive dette vort Savn ene og alene en manglende Pietetsfølelse for slige Minder, skjønt det jo som sagt er en bekjendt Sag, at vi herhjemme indtil den nyeste Tid ikke have lagt stor Interesse for Dagen ligeover-

tur, udgivet af Dahlerup, Storck og Holm, findes aftegnet en Del Enkeltheder af gamle danske Bindingsværkshuse, som bedst viser, hvor meget vi have af den Slags, der er værd at bevare.

for saadanne, men vi maa vistnok nærmest søge Grunden i selve den uudviklede Tilstand, i hvilken vore Kjøbstæder befandt sig paa hin Tid. —

Skjønt saaledes Randers i de fleste ældre Beretninger, der ere efterladte os, træder frem som en driftig Handelsstad, som en af Rigets større Byer¹⁾ — den havde allerede i det 13de Aarhundrede henved 2000 Indbyggere — der drev endogsaa udenrigsk Handel, og som var et vigtigt Overfarts Sted imellem Danmark og Norge, noget som naturligvis maa have givet den en ikke ringe Betydning, og skjønt den til forskjellige Tider for sin Handels og Betydnings Skyld blev udrustet med mange Privilegier, saa vil man dog gjøre sig et falsk Begreb, hvis man forestillede sig Byen i Middelalderen, naturligvis naar Kirkerne og Klostrene, som med deres vidtløftige Bygningscomplexer indtog et meget stort Fladerum, undtages, stort anderledes end som en af vore nuværende Landsbyer, ja maaske næppe nok saa velbygget.

Lave og mørke, i bedste Tilfælde af Ler opklinede, straa-tækkede Huse, som kun fik et sparsomt Lys igjennem de dunkle Hornruder, men oftest vel kun meget primitive Træskur, de saakaldte Boder, med et Indre, der ikke gave deres tarvelige Ydre noget efter i Usselhed, udgjorde vistnok som Regel Borgernes Boliger.

At saadanne Bygninger ikke kunde holde sig igjennem Aarhundreder, er indlysende, de havde en altfor foreløbig Karakter, til at de ikke skulde erstattes af bedre, saasnart Lejlighed gaves. —

Hermed være naturligvis ikke sagt, at alle private Huse uden Undtagelse vare af denne Beskaffenhed. Det er en Selvfølge, at der ogsaa paa de Tider gaves fremragende Borgere, som Velstand og Indflydelse bragte til at gaa uden for den almindelige Regel. Vi have paa et senere Sted nævnt Exemplet herpaa i den saakaldte Paaskegaard, der sikkert. baade har været solid og betydelig nok til at kunne have holdt sig indtil vore Dage, hvis ikke en Ildebrand havde ødelagt den; men saadanne Exempler hørte

¹⁾ Randers svarede saaledes i Stedet for Løding 20 Mark Sølv, Aarhus kun 12 Mark og Aalborg 24 Mark. Se M. H. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesen Pag. 39.

dog til Sjældenhederne, noget som tydeligst fremgaar af den Berømmelse, der blev den omtalte Gaard til Del; thi at den virkelig, som Folkevisen fortæller, skulde overgaa selve Borgene i Herlighed, er jo ikke rimeligt. Det har formodentlig været en grundmuret gothisk Bygning i Lighed med de to bevarede gamle Klosterbygninger.

Den Udvikling, som havde bragt de tyske Stæder tilvejrs i hine Tider, og som vel væsentlig havde sin Grund i deres Emancipation fra Monarkiets og Gejstlighedens Ledebaand, havde imidlertid ikke naaet Danmark. De danske Kjøbstæder havde endnu ikke glemt, at de som oftest skyldte et Kloster eller Slot deres første Tilblivelse, og naar de reve sig løs fra Patronernes Formynderskab, var det kun for at blive Kongens underdanige Undersaatter, hvorfor vi heller ikke her hjemme have været Vidne til noget synderlig udviklet administrativt Stadsliv og mere end almindelig borgerlig Velstand, som kunde give sin Selvbevidsthed et synligt Udtryk. Vi lede forgjæves i vore ældre Kjøbstæder efter et gammelt gothisk Raadhus og træffe næppe nok en sjælden Gang et simpelt Gildehus, som dog plejede at være det første Udtryk for et ordnet Stadsliv i Middelalderen.

Hvor meget mindre kunne vi saa vente at træffe Privatbygninger, som have kunnet trodse Aarhundrederne.

Har Udviklingen her hjemme i denne Periode imidlertid ikke tilladt Landets egne Børn til Eftertiden at afgive synlige Minder om deres Liv og Virken, kunde vi derimod have haabet, at den mærkelige Handelsmagt, der i Middelalderen som Følge af Landets Afmagt og vore Kjøbstæders Umyndighedstilstand som en graadig Ulv kastede sig over disse, tilrev sig hele Handelen paa dem, satte sig fast i dem, ja næsten paa en Maade gjorde dem til en Slags Kolonier, vilde have efterladt Bygningsværker, som kunde have staat indtil vore Dage og i Tidens Løb paavirket Beboernes Byggemaade.

Imidlertid, skjønt Hanseaterne i deres Hjem have afgivet det bedste Bevis paa deres Rigdom og Magt i de mange storstilede Bygninger, som dér findes bevarede fra deres Velmagtsdage, finder vi i vore Stæder, saa at sige, ikke et eneste lübsk Hus — i Modsætning for øvrigt til vort Broderland Norge, hvor der paa flere Steder skal findes mange Minder om Lübeckerne —. Og i Randers, som specielt interesserer

os her, finder vi, skjønt Lübeckerne faktisk have drevet en stor Handel paa denne By, ikke Spor af dem, en Omstændighed, der dog ved nærmere Syn paa Sagen viser sig mindre mærkelig, idet nemlig Fjordens lave Vandstand i Middelalderen forhindrede de temmelig store lübske Skibe fra at løbe helt op til Byen, hvad der medførte, at de aldrig satte sig rigtig fast i Randers.

Hertil kommer, at de lübske Agenter, der ofte kunde optræde baade talrigt og besværligt nok i Byerne, jo levede et Slags Coelibat (»Pebersvende«) og holdt sig temmelig for sig selv og aldrig assimilerede sig med Befolkningen, hvorfor de ikke kom til at paavirke denne i højere Grad, saaledes som Tilfældet var med de paa en senere Tid indkaldte Tydskere, der jo netop fik den allerstørste Betydning for Landets hele Kultur. —

Først fra Begyndelsen af det sextende Aarhundrede, da en virkelig Indvandring fra Tydskland ret for Alvor begyndte, er man vistnok her hjemme i større Udstrækning begyndt at opføre større og bedre Bygninger, og fra denne Tid træffe vi da ogsaa de ældste borgerlige Huse i vore Byer. Det er imidlertid kun faa, der ere tilbage fra Begyndelsen af Aarhundredet, og for Randers' Vedkommende er den ældste borgerlige Bygning næppe ældre end Frederik den anden (den ældste med Aarstal mærkede Bygning er fra 1584). Grunden hertil ligger imidlertid næppe i, at der ikke er bleven bygget videre i Randers paa denne Tid, men derimod i en Række ulykkelige Tilskikkelser, som har ødelagt de gamle Bygninger fra denne Tid.

Krig og Ufred hjemsøgte jo tidt nok Randers i Fortiden, men de have dog næppe hørt til hine Tidens skjæbnesvangreste Ulykker, iblandt hvilke sikkert de mange Ildsvaader have været de mest ødelæggende.

Vi have for de fleste Byers Vedkommende efterladt Beretninger om saadanne frygtelige Ildebrande, der have lagt dem helt i Aske, og vi ville ogsaa let kunne tænke os, hvad Ilden kunde udrette dengang i en By, hvor de fleste Huse vare straatækkede, og hvor Træet var det vigtigste Byggemateriale, hvor Husene laa klistrede op til hinanden, som oftest kun med snævre Gyder imellem Rækkerne, og hvor Brandfolk og ordentlige Slukkeapparater endnu manglede.

Randers er da ogsaa til forskjellige Tider næsten lagt ganske øde af Ildsvaader, og hvor haardt disse Hjem søgelser egentlig ere blevne følte, fremgaar maaske tydeligere end af de historiske Beretninger af efterfølgende Udbrud i »Randers March«¹⁾ fra Slutningen af det syttende Aarhundrede:

Ja Vulcanus med sit glumme Øje
 Med brandgule Gab og røde Flab
 Bed og blæste saa paa Dig, at bedste Midler fløje
 Hen, men ej kom igjen
 Som Røg og Damp for Vinde svinde

o. s. v.

eller maaske endnu klarere af Anmærkningen til dette Vers: »Mangfoldige skønne Gaarde og Huse ere afbrændte, nedfaldne eller af Fornødenhed nedtagne, saa at Byen har snart tilbage kun et Skeleton, en Benrad udaf sig self.«

Dette er i Virkeligheden næppe overdrevent sagt, og dog gjælder det rimeligvis kun en enkelt Ildebrand, som hærgede Byen 1671, medens mange nok saa voldsomme vare gaaede forud, saaledes en meget ødelæggende 1532, der omtrent lagde hele Byen i Aske, paa de grundmurede Kirker og Klostre nær. Naar vi høre saadanne Beretninger, er det let at forstaa, at vi i den gamle og til sine Tider saa velhavende Handelsstad i det hele taget træffer saa faa gamle Bygninger og navnlig fra det sextende Aarhundrede; ja vi maa næsten snarere undres over, at der overhovedet er noget tilbage fra disse svundne Dage.

Vi maa derfor som sagt ikke af den Omstændighed, at der saa lidet er efterladt os af borgerlig Bygningskunst fra den Tid, lade os forlede til at tro, at der ikke skulde være bleven bygget videre; tvertimod der er vistnok bleven bygget overordentlig meget.

Det 16de Aarhundrede har netop i det hele taget været en Blomstringsperiode for Randers, eller maaske rettere Begyndelsen til en saadan. Vel led Byen naturligvis betydeligt ved den alt nævnte store Ildebrand i Begyndelsen af Aarhundredet, og Reformationens Indførelse var ved de mange

¹⁾ Randers March (forfattet 1698 af Laurits Nielsen Randrop, Sognepræst ved Hospitalet 1691—1700) Pag. 19.

Klostres Nedlæggelse næppe strax til ubetinget Fordel for den almindelige Velstand; men disse Tilskikkelser have dog vistnok kun foraarsaget en forbigaaende Stansning i det Op-sving, der var begyndt, og som fortsatte sig under Frederik den andens og navnlig Begyndelsen af Christian den fjerdes Regjering. Den saa længe slumrende Borgeraad begyndte nu virkelig at vækkes til nyt Liv, gunstige Aaringer kom den tilhjælp, og Handelen og Søfarten florerede takket være den store Skare af dygtige Kjøbmænd, som Randers kunde opvise paa den Tid. En stor Mængde Borgernavne, som have holdt sig indtil vore Dage, fik dengang deres Klang, og det er ikke for intet, at salig Dr. Skjønning¹⁾ udbryder:

Du fede Laxestad, berømte Rigdomskiste,
 Du som af Borgerslect i danske Land fremviste
 Det allerbedste Blod, Din Poulsen, Hemmer, Hvid
 Din Hofmand, Bentzon og din Lasson fordums Tid
 o. s. v. ²⁾;

thi disse Navne og mange flere f. Ex. de Bayer, Skover, Anchersønner o. s. fr. repræsenterede virkelig i de Dage baade fornemme og rige Familier, som fra Randers bredte sig ud over en stor Del af Landet.

At det i Virkeligheden ikke har manglet disse vore Forfædre paa Foretagelsesaand og Driftighed, derpaa have vi mange Exempler; vi behøve saaledes blot at minde om Kjøb-

¹⁾ Klagevers over Thomas Poulsen († 2 Marts 1669) i Randers March S. 18.

²⁾ Et andet Vers i Randers March (Side 12), der besynger de berømte Slægter fra Randers, lyder i Datidens svulstige Form saaledes

Du Randers, der Patricier kand
 Se Hæder og Æsteme time.
 Skjold og Hjælm og adelige Ære
 Nordens Konge gaf i Herrelaf
 Rosenørn Stamme af vor Randers Æt at bære
 Skjøn, kjøn Dydernes Løn
 Af Kongehaanden tager, drager,
 Bentzen, Jesper-PoulSønner, flere
 Rygte Ære-Bafn til ævigt Navn
 I vor Randers, i hvor og Deris Minde skal florere
 Hos os; Flint og Mos
 Mens Morder-Bjerrig bærer, nærer o. s. v.

manden Peder Anchersen¹⁾, der »loed bygge og til Søen udrede herfra Stranden 30 Skibberumme«.

Men man maa dog ikke tro, at denne Mand har været enestaaende i sin Art, nej Velstanden har vistnok været meget almindelig, og at Randers ogsaa af Samtiden blev betragtet som en særdeles rig By, ses blandt andet af en Del Talemaader fra den Tid. Den kaldes saaledes »det liiden Kiil, fordi mange Rentenerer boede der, og der var mange rede Penge«; man sagde »hvem vil ikke til Randers«; »Den trængend Mand hand hid (nemlig til Randers) i sit Anliggend skref og stoere Summer fik, kun for et lidet Bref« o. s. v.²⁾

At der under saa gunstige Forhold næppe har manglet Borgerne paa Byggelyst, derom behøver vi næppe at nære nogensomhelst Tvivl. Det er jo Renaissancens, Fornøysens, Tid. De byggelystne Konger opføre den ene store Bygning større og pragtfuldere end den anden. Fremmede Bygmestere, Arbejdere og Haandværkere indkaldes derfor til Landet i stor Maalestok, navnlig fra Tydskland og Nederlandene, for at arbejde paa de kongelige Slotte, og senere spredes de over hele Landet og bringe naturligvis Byggelysten med sig. — Og hvorfor skulde den fri og velhavende Borger tøve med at følge det ovenfor givne Exempel og give efter for en naturlig Trang?

Nutidens utallige Adspredelser og Fornøjelser kjendte han ikke, men til Gjengjæld satte det sextende og syttende Aarhundredes Borger den største Pris paa at bo under eget Tag og sin Stolthed i sin Bolig, som han, naar han havde Raad dertil, i Reglen udstyrede med ligesaa megen Rigdom og Smag udvendig som med Hyggelighed indvendig. —

Det er da ogsaa fra denne Periode, at vi have de fleste og mest interessante ældre Bygninger bevarede, og det er denne Periode, der har givet vore endnu tildels ældre Byer deres ganske ejendommelige Præg, som først den nyeste Tid saa villig har begyndt at udviske, efterat Dommen er falden over den ligesaa solide som malerisk skjønne og for et skovrigt Land naturlige Bindingsværks Bygning, der særlig karakteriserede Renaissancen i vore gamle Byer, i hvilken Kunst-

¹⁾ Findes omtalt senere under den gamle Gaard, der nævnes under Nr. 7.

²⁾ Randers March. Side 17. Anm. 44.

periode den derfor ogsaa udviklede sig i sine smukkeste Former.

Som sagt, det er i Renaissanceen, at Opblomstringen sker, og derfor er det ogsaa rimeligt, at den Række nye Bygninger, der som en naturlig Følge af de gunstige Forhold nu fremstaa, omtrent fuldstændig iklæder sig Renaissanceens Klædebaand. Enkelte Motiver fra den gothiske Stil, der dog vistnok aldrig udviklede sig til nogen rigtig Fylde i vore Privat-Bygninger, kan man maaske nok finde bibeholdt¹⁾, men som Helhed maa Gothiken med sine fremherskende verticale Linier vige Pladsen for den sejrriige Renaissance's horisontale Tilbøjeligheder og ejendommelige Ornamentik.

Dog, det er ikke blot i Formrigdom, at det nye Bindingsværkshus overgaar det gamle grundmurede, men sikkert ligesaa meget i Størrelse. Naar vi nemlig ser hen til, at vore fleste gamle Klostre og Herregaarde fra Gothikens Dage i Reglen kun vare forsynede med én Etage, kunne vi vistnok med god Grund slutte, at Borgernes Huse næppe have ovovet sig højere tilvejrs.

Nu forandrer Forholdet sig imidlertid ogsaa paa dette Omraade. Den frie Borger, der har gjenvundet sin Selvtillid i en Række gode Aar, sætter dristig to ja ofte tre over hinanden fremspringende Stokværk²⁾ paa sin nye Gaard.

¹⁾ Bindingsværksbygninger med gothiske Motiver ere i det hele taget ikke almindelige her i Landet; i Nestved findes, om ikke andre Steder, en smuk gammel Bindingsværk-Bygning med tydelige gothiske Detailler. —

²⁾ Til den Ejendommelighed ved det gamle Bindingsværkshus, at de øvre Stokværk rage frem foran de underliggende, paa de ældste Huse endog i meget høj Grad, har forskjellige Forfattere anført forskellige Grunde. Nogle have saaledes villet udlede den fra et udpræget Borgersind, som havde til Hensigt at beskytte Fodgængereren imod Regn og Uvejrs ved Hjælp af de fremspringende Stokværk; andre have angivet rent praktiske Grunde, saaledes f. Ex. at Methoden var anvendt for at beskytte Façaden imod Tagdryp, eller at man ved at lade selve Ydermuren hvile paa Gulvplankernes Endepunkter udenfor deres Understøttelsespunkt har ved at danne en Modvægt forøget selve Gulvets Bæreevne, en Egenskab man i ældre Tider satte stor Priis paa, da man ofte havde store Forraad af Varer henliggende paa Lofterne.

Og det er ham nu ikke længere nok, at den er solidt og hensigtsmæssigt indrettet, nej den skal tillige være en Pryd for Byen.

De sejge og stærke Egeplanker, hvoraf Bindingsværk-Husets Skelet optømres, tillader imidlertid ikke mange Kunststykker; man kan ikke ved Hjælp af dette Materiale give sine Ideer frit Løb, saaledes som Tilfældet er, naar man benytter brændte eller huggede Sten, der kunne formes efter Ønske til Buer og Nischer, Søjler og Pilastre i en Uendelighed; man maa holde sig til de simple rette Linier, som Plankerne danne, da Smagen endnu er for sund og ufordærvet, til at man skulde kunne tænke paa at begrave Bygningens Væsen under et Lag forlorent Kalkpuds. Derfor maatte ganske naturlig hele Udsmykningen paa det nøjeste hænge sammen med og gaa op i Træbygningskunstens Teknik, og Stilen blev et sandt og naturligt Udtryk for denne. Intet skjules, alt kommer til sin Ret, men prydes og formes saaledes, at det hele gjør et helstøbt og dog livligt Indtryk.

Bjælkehovederne omforme sig til Konsoller med kjække formskjønne Profiler, til Apostelfigurer eller Karyatider, der paa deres Skuldre bære Overliggerne; disse smykkes med Tandsnit, Perlesnore, Æggestave, Planteslyngninger eller lignende Ornamenteringer. Vinduesposterne omdannes til Figurer i afvejlende Former, med antikt Tilsnit, medens Englehoveder udbrede deres beskyttende Vinger over Vinduerne med de smaa grønne Ruder; udskaarne Baand med smagfulde Renaissanceornamenter sno sig i lavt Relief paa Tømmeret hen imellem de forskellige Stokværk, eller Plankerne samle sig under Vinduerne til massive Plader, der bedækkes med antike Vifte- eller Stjerneornamenter. En høj Stentrappe med et zirligt Smedejernsgelænder fører op til den ofte rigt udskaarne Dørkarm, og over Porten hvæver sig en mægtig Egebjælke, »Porthammeren«, rigt udskaaren med svævende Engle, springende Løver eller Griffer, undertiden med større billedlige Fremstillinger, hvis Motiver snart ere hentede fra Biblen, snart fra Mythologien eller fra begge paa en Gang — »Humanismens« Tidsalder tog det ikke saa nøje med slikt — medens Bygherren som Centrum for den hele Decoration sætter sit og sin Hustrues Navn omgivet af

Familiens Bomærke¹⁾, **Jesus' Monogram**²⁾, Aarstal og Bibel-sprog paa Latin, Tydsk eller Dansk, skrevne med zirlige latinske Majuskler. — Mellemrummene imellem Tømmeret var saa i det mindste ud til Gaden udfyldte med Murværk af brændte Sten, der ofte dannede kunstige Mønstre, som vexlede i de forskjellige Fyldinger og endmere bidrog til at give hele Façaden et livligt og smukt Udseende. Ud til Gaarden ligesom i Husets Indre lod man sig derimod ofte nøje med at udfylde Rammerne med Ler.

Men ovenover selve Bygningen hæver sig det høje og spidse Tag, der med sit brede og skyggende Tagskjæg falder langt ud over det øverste Stokværk, smykket med frem-springende Vindskier i Form af Drage- eller Løvehoveder,

1) Oprindelsen til Bomærkerne er vistnok ikke ganske klar; man har villet udlede dem fra Runerne, men dette er næppe rigtigt. De vare oprindelig meget simple retlinede Figurer, som Ihænde-haveren maaske tilfældig valgte, maaske med Hensyn paa sin Stilling (en Smed en Hammer, en Snedker en Vinkel o. s. v.), og som han saa anbragte, ikke blot paa sit Hus, men ogsaa paa hele sit Bohave, Kreaturer o. s. v. som et Kjendemerke i Lighed med det adelige Vaaben, hvorved Bomærkerne kom til at spille en meget vigtig Rolle i den ældre Retshistorie. —

I Tidens Løb blive Bomærkerne imidlertid complicerede mere og mere, idet de forskjellige Grene af samme Familie for at skjælné imellem sig stadig combinerer nye Mærker ud af de gamle. Naar f. Ex. den ældste Søn, der faar Gaarden efter Faderen, antager dennes Bomærke, sætter en anden Søn, der maa danne sig et nyt Hjem, for at adskille dette fra det gamle, en ny Streg til det fædrene Bomærke o. s. v. —

Paa Landet skulle Bomærkerne fortrinsvis følge med Gaardene, i Byerne derimod med Familierne. Undertiden satte man for at gjøre Bomærkerne endnu tydeligere Forbogstaverne af sit Navn ved Siden af. Disse Bomærker bleve saa ogsaa brugte som Segl, og af saadanne har vi paa gamle Documenter efterladt en stor Mængde, som vilde kunne blive til stor Nytte for Personalhistorien, hvis de bleve samlede, saaledes som det er bleven gjort flere Steder i Tydskland.

2) Jesus' Monogram, som man saa ofte ser auvendt paa Bygninger, Møbler og Husgeraad fra det 16de og 17de Aarhundrede, bestaar af Bogstaverne I. H. S., der enten skrives ligefrem saaledes som her eller ogsaa slynges sammen paa en noget forskjellig Maade. Bogstaverne ere ikke Begyndelsesbogstaverne til Ordene Jesus hominum salvator, saaledes som de ofte udlægges (eller naturligvis endnu mindre til Ordene: Jesus Herrens Søn), men ere slet og ret de 3 første Bogstaver i det græske Navn. —

og i Reglen i Gavlene forsynet med pyntelige Fløje og Vejrhaner.

Dette var Façaden til Gaden; men aabner vi den massive Egetræsport med de kolossale snørklede Jernhængsler og gaar ind i Gaarden, viser Bygningen et helt andet Ydre, idet fra det øverste Stokværk fremstaaende Bjælker bære maleriske Svalegange, der som Galerier snoer sig hen under det brøde Tagskjæg; medens talrige Udhuse og Tilbygninger i rig Afvevling ligge spredte over det store Gaardsrum.

Dog maa man ikke tænke sig, at alle Bygningerne paa den her omtalte Tid saa saaledes ud; Beskrivelsen gjælder, som allerede ovenfor antydet, kun de mere velhavende Borgeres Gaarde, saadanne som have kunnet holde sig indtil vore Dage; men imellem disse maa man naturligvis tænke sig liggende et stort Antal Huse af en saadan Beskaffenhed, at de umulig kunne tænkes bevarede igjennem flere Aarhundreder; lerklinede, straataekte Huse har sikkert endnu været almindelige ved Siden af hine og Træhuse vistnok ikke særlig sjældne; det er indlysende, at der altid var Folk, der ikke havde Evnen eller Villien til at forlade de ældre Tidens tarvelige Boliger, selv om en Ildebrand ogsaa engang imellem ryddede op iblandt dem. — Afvevling har der saaledes været i disse gamle Byer, og hvad man ellers vil bebrejde dem, saa kjedelige som vore moderne Kjøbstæder med de lige Gader og de ensformige kalkede Huse have de næppe været. Ganske vist savnede man dengang adskillige af Nutidens Bekvemmeligheder: Brolægning kjendte man de fleste Steder ikke, og hvor den fandtes, var den af den Beskaffenhed, at den af vor Tid vel nærmest vilde være bleven betragtet som en Slags Ironi; der var baade Bakker og Dale i Gaden; thi Planering forstod man sig ikke meget paa dengang eller brød sig i hvert Fald ikke videre om; men til Gjengjæld var saa Gaderne ofte beplantede med skyggefulde Linde, der pyntede godt foran de rimeligvis livligt malede¹⁾

¹⁾ Med Hensyn til Bemalingen af Façaden, da har denne vistnok ligesaa lidt bestaaet af den kjedelige brune Oliefarve, som af den vexelvisse Anvendelse af Gurgemeje og Kultjære, som vi nutildags ser vore Bindingsværks Huse overstrøgne med.

At de gamles Huse næppe har været umalede, saaledes som man indtil den nyeste Tid meget almindelig har troet, hvorfor man ogsaa som oftest ved kunstnerisk restaurerede ældre Bygninger ser saavel

med Karnapper og Bislag forsynede Huse, der ikke misklædedes af prosaiske, alt andet dækkende, markskrigerske Skilte, men som i det højeste bar et lille beskedent, kunstigt forarbejdet Stykke Klejnsmedearbejde som Stedfortræder, og som snart i den mest barokke Uregelmæssighed laa klistrede op til hinanden — for Bindingsværks-Husenes Vedkommende dog vistnok som Regel med Langsiden ud imod Gaden — snart vare omgivne af udstrakte Haver, der bødede paa de ofte snævre Gader.

At saadanne Boliger, som de her omtalte, paa hvis Ydre der ofte var anvendt en Omhu og Smag, som vi forgjæves lede efter i vor Tid, skulde mangle et tilsvarende Indre, kunne vi naturligvis ikke godt tænke os; men vi maa være tilfredse, naar vi have den yderste Skål tilbage af det gamle Hus, og kunne ikke forlange, at de mange forskellige Generationer med saa mange forskellige Synsmaader og Livsopfattelser, som i Tidens Løb have boet under samme Tag, skulde have bevaret Husets indvendige Udstyrelse og Indretning i sin oprindelige Tilstand; og dog se vi af og til fra en eller anden afsides Krog i den gamle Gaard dukke frem et Minde om dennes Ungdomsdage i Skikkelse af en udskaaen Egetræs

Murstenenes som Tømmerets oprindelige Farve bibeholdt, derom kunne vi vistnok være temmelig sikre, naar vi ser hen til vore Forfædres hele Smagsretning, der jo netop gik ud paa levende og stærke Farver, der kunde passe sammen med Tidens markerede Former.

Det gaar os imidlertid her som ved den antike Polychromi; vor Tid, der saa meget ynder de dæmpede Farvetoner og i Sculpturen fremfor alt forlanger Materialets ejendommelige, i Reglen temmelig douce Farve strængt hævdet og særlig har forelsket sig i det brune aadrede Egetræ, har ondt ved at tænke sig det gamle udskaaene Træ oprindeligt bemalt. Vi kunne vistnok imidlertid være forvissede om, at ligesaa lidt som de græske Mestre have vaziret deres udedelige Værker ved Polychromien, ligesaa lidt have vore Forfædre i Renaissance-tiden skamferet det, vel ikke klassiske, men dog for deres Tid respectable Træskjærerarbejde, som de anvendte i deres Bygninger, eller selve disse ved en plump Overmaling. — Hvilke Farver de have anvendt, og hvorledes de have benyttet dem, vide vi imidlertid ikke med Sikkerhed, da der ikke er efterladt os Bygninger fra denne Tid med den oprindelige Farve paa. Det har dog vistnok navnlig været grønne, røde og blaa Farver, som man har benyttet. Man vil i enkelte af vore Kirker kunne finde maalede Sculpturer fra Renaissanceen, ved Hjælp af hvilke man maaske vil kunne danne sig en Forestilling om Bindingsværkshusets oprindelige Bemaling.

Dør eller Panel, en gammel grøn Fajanceovn eller lignende, som er i Stand til at give os en rigtignok kun svag Forestilling om, hvor prægtigt og harmonisk Værelserne have svaret til Husenes Ydre.

Desværre, Renaissancens Blomstringstid herhjemme er kun kortvarig, Slutningen af Frederik den andens og Begyndelsen af Christian den fjerdes Regjering, og dens Kulminationstid er forbi. Uheldigvis har vi i Randers kun et Par Bygninger bevarede fra denne den bedste Tid, men de ere da ogsaa ret smukke Exempler paa, hvad man dengang kunde præstere.

Under Slutningen af Christian den fjerdes Regjering gaar Stilen imidlertid jævnt nedad og over i Barokken, hvis Begyndelse ikke bestemt kan afgrændses, men som vistnok omtrentlig kan sættes til omkring Christian den fjerdes Dødsaar¹⁾. Der er dog endnu under denne Konge, fra hvis Regjeringstid vi i det hele taget have en ret betydelig Mængde Bygninger bevarede, en vis Kraft og Sundhed i Formerne. Træskjærerarbejdet er ligesaa lidt som under den foregaaende Konge at betragte som Kunstværker, men det er dog i Reglen endnu udført med en dygtig Haand og en fornuftig Opfattelse.

Under de følgende Konger i det syttende Aarhundrede begynder Kunsten efterat være kommen ind i Barokken mere og mere at skeje ud. Bygningernes Udseende er vel nok i de store Træk det samme; men de fremspringende Stokværk trække sig mere og mere tilbage, og Ornamenten og Forzinger blive mere og mere outrerede og stile henimod det fantastiske eller meningsløse; vi savne Renaissancens ædle Linier og stilfulde Ornamentik og finde den erstattet af overlæssede og svulstige Former. Figurene have antaget en overnaturlig Fylde og en hæsli Plumshed; den lige Linie brydes og snoes paa de mest forskellige Maader, og tilsidst slynges alt sammen i et allegorisk Virvar, samtidig med at selve Udførelsen aftager i Dygtighed i samme Forhold. —

¹⁾ Dietrichson sætter Barokkens Begyndelse for den norske Træskjærer-kunsts Vedkommende til 1650, og et Par Aar tidligere vil vel omtrent kunne passe for Danmark. Se L. Dietrichson: Den norske Træskjærerkunst Side 75.

Med Hensyn til Beliggenheden af de gamle Gaarde, vi endnu have bevarede fra det 16de og 17de Aarhundrede og overhovedet fra ældre Tider, da vende de alle i Modsætning til de tidligere Aarhundreders Bygninger Langsiden til Gaden, noget der jo forøvrigt stemmer fuldkommen overens med Renaissance-Stilens hele Higen henimod det horizontale og Tidens større Fordringer til Bekvemmelighed i det hele taget. Vi maa dog derfor ikke slutte, at denne Byggemaade skulde have været den almindeligste eller endog den eneste paa hin Tid; det er ikke rimeligt, at man paa éngang har kunnet forlade den i Aarhundreder benyttede gothiske Byggemaade med Gavlen til Gaden og Langside imod Langside, selv om man opgav selve den gothiske Stil. Naar vi imidlertid alligevel ikke finde saaledes beliggende Huse bevarede, maa Grunden hertil nærmest søges i den Mangelfuldhed, som klæbede ved denne Byggemaade, (faa Vinduer til Gaden og i det hele taget mørke Værelser midt i Huset o. s. v.) og som naturligvis i Tidens Løb ikke tillod dem at blive staaende. — Og at der virkelig i det 16de og 17de Aarhundrede fandtes en overvejende Mængde Huse af denne Konstruktion, ses bedst af det Fugleperspektiv af Randers, som findes i Resens Atlas — fra 1654 — paa hvilket de fleste Bygninger vende Gavlen til Gaden; at dette ikke er en Vilkaarlighed af Kortets Ophavsmand, fremgaar tydeligst af den Omstændighed, at de Bygninger, som paa Kortet vende Langsiden til Gaden, ved deres Beliggenhed netop svare til de Bygninger, vi endnu have bevarede fra hin Tid. —

Hvad der imidlertid er fælles for alle disse Tidens Bygninger, er det gennemgaaende Præg af Soliditet og Holdbarhed, som man ofte ved Nedrivningen af gamle Huse den Dag i Dag ser de mest forbausende Vidnesbyrd om. Uden at bruge nogen compliceret Teknik har man ved en praktisk Anvendelse af det foreliggende Materiale forstaat at opføre Bygninger, der have kunnet trodse Aarhundreder, saa godt som noget af vore moderne grundmurede Huse vil være i Stand til. —

Om Byggearbejdet er udført af indfødte Arbejdere eller af Udlændinge, er naturligvis ikke altid let at bestemme, skjønt vi i enkelte Tilfælde med Sikkerhed kunne afgjøre Spørgsmaalet. Vi ved vel, at der i Randers allerede i det

16de Aarhundrede har været »Bygningssnedkere og Bildsnidere«; men det er jo højst rimeligt, at disse have været indvandrede Udlændinge, som maaske kun endog en kortere Tid have opholdt sig i Byen; men selv om det har været indfødte bosiddende Borgere, saa er det vistnok dog som oftest kun det grovere Arbejde, der er bleven udført af danske Arbejdere, medens det finere vistnok enten er udført af Udlændinge, som have opholdt sig her i Landet, eller ogsaa ligefrem er indført fra Udlandet i forarbejdet Tilstand — i ethvert Fald i det sextende Aarhundrede — og da vel navnlig fra Tydskland og Nederlandene, der jo som bekjendt forsynede flere af vore Slotte og Herregaarde med Byggematerialer. Traditionen beretter ogsaa noget saadant om enkelte Bygninger i Randers, at de have faaet Materialer i forarbejdet Tilstand fra Udlandet, hvilket jo ogsaa er meget troligt. I Nabolandene stod Haandværket meget højt i Sammenligning med her hjemme, og det er derfor ganske naturligt, at en velhavende Borger, der selv havde Skibe i Søen, naar han skulde bygge, kunde indføre forarbejdede Materialer fra Udlandet, hvorfra han kunde faa dem baade bedre og billigere. —

Den alt ovenfor omtalte Tilbagegang i Bygningskunsten i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede ledsagedes af en tilsvarende Aftagen af Byggelysten eller maaske rettere Byggeevnen, en naturlig Følge af Tidernes Ugunst i det hele taget.

Allerede ved Christian den fjerdes Død befandt Landet sig efter de uheldige Krige og de dermed forbundne Indfald — af de kejserlige Tropper 1627 og af de svenske 1644 — i en temmelig ynkelig Forfatning, og Vilkaarene forbedredes ikke ved Svenskekrigen under den følgende Konge, da fremmede Armeer udsugede Landet paa den sørgeligste Maade. At Randers, der ved sin Beliggenhed i Hjærtet af Jylland hvergang var prisgivet de fjendtlige Hæres Udsugelser, maatte lide meget under alle disse Krige, er en Selvfølge; men Krigene vare dog ikke den eneste Grund til Nedgangen. Den Ret, som Borgerne ved Statsforandringen af 1660 fik til at besidde adeligt Gods, gav vistnok imod Forventning Kjøbstæderne et føleligt Knæk. For Randers' Vedkommende gav den saaledes Anledning til, at en stor Mængde velhavende

Familier ved at gaa over i Godsejerstanden trak deres Kapitaler bort fra Byen. —

Mærkeligt nok se vi Byen omkring Midten af Aarhundredet ved nogle dygtige Kjøbmænds Anstrængelser atter rejse sig; men denne Opblomstring var kun af kort Varighed, det gik snart igjen tilbage for den, og endelig kom 1671 den store Ildebrand og satte Kronen paa den almindelige Elendighed. — Saa dybt var Byen ved Aarhundredets Slutning sunken fra sit tidligere materielle Velvære, at den ikke hørte til de Byer, som det ved Lovbud af 28 Januar 1682 tillodes at drive Handel med Udlandet¹⁾.

I denne sørgelige Periode er der næppe bleven bygget mere end højst nødvendigt, og de Bygninger, vi have tilbage fra den, ere ogsaa kun en daarlig Efterslæt af den nærmest foregaaende Tid. —

Med det følgende Aarhundrede indtræder der ikke lysere Udsigter for Byen, som stadig kæmpende med de ugunstigste Forhold fortsætter sin Bane nedad den alt betraadte Skraaplan til en materiel Elendighed, som ledsages af det attende Aarhundredes aandelige Misère, der fandt sit Udtryk først i Pietismen og senere i Rationalismen. Den første af disse to Retninger, der søgte at skjule sin aandelige Fattigdom og modbydelige Ufordragelighed under et hyklerisk Skin af strænge Sæder, skulde vanskelig kunne hæve den synkende Kultur og Dannelse, hvorimod den udviste en sand Energi, naar det gjalt om at udslette ethvert Spor, som kunde minde om anderledes tænkende, uden mindste Gran af den Veneration, som alle foregaaende Tidsaldere havde troet at skyldte Fædrenes Minde. I blind Fanatisme plyndrede man formelig Kirkerne for deres rørlige Ejendom, og hvad der ikke kunde flyttes og bringes under Hammeren, søgte man saa godt man kunde ved Hvidtekostens Hjælp at faa Bugt med²⁾.

¹⁾ C. E. Secher i Danske Kjøbstæders Historie Side 783.

²⁾ 1765 sølgetes saaledes fra St. Mortens Kirke, formodentlig paa Grund af sit noget katholske Tilsnit, den gamle ærværdige Altartavle, der skrev sig fra den senere Middelalder, og som vel uden egentlig Kunstværd dog paa Grund af sit respektable Træskjærerarbejde og smukke naive Opfattelse hævdede sig betydeligt over den ynkelige med hele Rococoens svulstige Apparat udstyrede Altartavle, som man satte i

Og hvad Rationalismen angik, som afløste denne for den aandelige Udvikling saa sørgelige Periode i Danmarks Historie, saa skulde den ved sin nøgterne Materialisme og fuldstændige Ideforladthed til Trods for sin udprægede Forskjellighed fra den foregaaende Troesretning omtrent faa samme negative Betydning for de fleste højere Interesser som denne ¹⁾.

At vi derfor ikke finde meget interessant i Retning af Bygningskunst fra det attende Aarhundrede, er mere end rimeligt.

De forholdsvis faa Bygninger fra denne Tid ere tarvelige og kjedelige; Bindingsværket er dog i den første Halvdel af Aarhundredet endnu dominerende, men har mistet sine Ejendommeligheder; de fremspringende Stokværk træde stadig mere tilbage, indtil Huset tilsidst staaer lige saa stivt ret op og ned som selve de pudrede Borgermænd; det tidligere saa rige Billedskjærerarbejde forsvinder og erstattes kun af et Par daarlige Rococoornamenter omkring en eller anden bigot Indskrift. —

I den sidste Halvdel af Aarhundredet begynder Sten-

Stedet. Den gamle Altartavle blev kjøbt af Ditlev Kirketerp, der vel sagtens i den Mening, at den altid kunde være god nok til en Landsbykirke, lod den opstille i Landsbyen Halds Kirke, hvor den endnu findes. At imidlertid heller ikke Hr. Kirketerp ganske har sympathiseret med den gamle Altartavle og ikke har været ganske uden Reservation, da han lod den anbringe i sin Kirke, ses ganske morsomt og for Tidsalderen betegnende af de Vers, han lod anbringe under Tavlens tre Hovedgrupper, Jomfru Maria, Treenigheden og St. Morten, og hvormed han synes ligesom at ville undskylde sin Adfærd:

Maria hører ej vor Bøn, Den usynlig Gud vi ære:
Vi kun tilbede hendes Søn. Billeder vi kand undvære.
St. Mortens Billed her maa staa,
Apostlers Ord vi bygge paa.

¹⁾ Og det gik ikke stort bedre i Rationalismens Dage, da en stor Mængde Billedskjærerarbejde ved forskellige Restaurationer af St. Mortens Kirke spredtes for alle Vinde, saaledes den gamle med Træskjærerarbejde rigt smykkede Kirkedør, der nu til Forandring blev anbragt paa et Tørvehus, hvor den endnu findes. — En stor Mængde Ligsten og Epitaphier fik ligeledes i denne Periode en praktisk Anvendelse som Flise- og Trappesten, hvorved en stor personalhistorisk Skat sikkerlig er gaet til Grunde, o. s. fr.

husene at fortrænge Bindingsværket, dog uden at kunne hæve den synkende Bygningskunst. Rococoen fordrede Rigdom for at kunne gennemføres, og denne Stilart trivedes derfor ikke i vore Kjøbstæder, og Zopfen, der i sig selv var saa mager og nøgtern, blev saa fortyndet, inden den naaede op til os, at vi have ondt ved at kjende den igjen. Et Par simple allegoriske Tegn, en i Retning af Borgerdyd eller fromt-egoistiske Ønsker affattet Indskrift over Dørkarmen var i Reglen alt, hvad man ofrede paa Bygningens Ydre.

I de sidste Decennier af Aarhundredet, da Danmark i det hele taget synes at skulle gaa bedre Tider i Møde, begynder det nu ogsaa at lysne lidt op for Randers, der i kort Tid, takket være et Par intelligente og energiske Kjøbmænd, atter svinger sig op til en ret betydelig Velstand. Fjorden, der næsten var tilgroet i den lange Pause, der havde været i Skibsfarten, bliver nu rensset, de faa Smaaskibe, som hidtil havde vedligeholdt en tarvelig Forbindelse med Omverdenen, vige nu Pladsen for store vel udrustede Brigger, hvis Antal tilsidst voxer op til en hel lille Handelsflaade, som ikke blot besøger de europæiske Farvande, men ogsaa berører de andre Verdensdele. Handelen udvides i samme Forhold, og Randers staar atter som en af Landets betydeligste Byer i Henseende til Driftighed og Velstand. —

Hvorledes man har bygget paa denne Tid, fremgaa maaske tydeligst af en Samtidigs¹⁾ Udtalelser: »og ligesom nu Folkemængden tiltog, saa maatte og Byen tiltage i Bygninger for at forsyne dens Indvaanere med Bopæle. Hvert Aar har man derfor maattet bygge, og man bygger endnu, saa at ej alene alle ledige Pladser, men endog en stor Del Hauger ere blevne besatte med Gaarde og Huse. Nogle nye Gader ere anlagte, og en Del af de gamle, hvor ske kunde, forlængede, og endda er der knap Rum til den herværende Folkemængde, endskjønt 3—4 Familier ofte pakke sig til sammen i et lidet Rum. Foruden de ny Bygninger ombygges her hvert Aar nogle af de gamle og det sædvanlig langt større og skjønnere end tilforn, saa at Byen kjendelig er tiltagen saavel i Smukhed som i Størrelse«; at Byen tiltog i

¹⁾ Galthens Beskrivelse af Kjøbstaden Randers Side 73.

Størrelse, er sikkert nok, det kunne vi se den Dag i Dag paa de mange Huse fra denne Tid; om den derimod egenlig kan siges at have tiltaget i »Smukhed«, er et andet Spørgsmaal, i hvilket vi ikke kunne være ganske enige med den ærede Forfatter, der i hvert Fald ikke kan have stillet store Fordringer.

Bygningerne gjøre vel et solidt og holdent Indtryk, men ere ogsaa ligesaa materielle og kjedelige at se til som hele Tidsaanden. Husene ere grundmurede, lige op og ned, i det højeste prydede med nogle simple Pilastre, en Blomsterguirlande eller Overflødighedshorn udførte i Sandsten og med en lakonisk Indskrift over Døren, men ellers intet. —

Det nittende Aarhundrede medfører dog snart igjen en Række vekslede Tider for Randers; men ved dette Aarhundredes Begyndelse ville vi imidlertid standse; vort Emne har nu tabt sin største Interesse, idet vi staa ved vor egen Tid, som i det mindste ikke kan gjøre tilstrækkelig Krav paa Samtidens Opmærksomhed. —¹⁾

Efter denne Oversigt skal der i det følgende gives en kortere Beskrivelse af de enkelte ældre borgerlige Huse og Levninger af saadanne, der endnu findes bevarede i Randers, forsaavidt de paa den ene eller anden Maade kunne gjøre Krav paa vor Opmærksomhed, ledsaget saavidt muligt med oplysende Bemærkninger om de Mænd, som kunne antages at have ladet dem bygge.

¹⁾ Med Hensyn til Ejendommenes Antal i forskjellige Perioder ser man af Resens Atlas (1654), at Randers har haft c. 450 Gaarde og Huse, medens Pontoppidans Atlas (1768) nævner 515 Gaarde og Huse (»Bygningerne vare stærke og høje, men af gammeldags Art, Bindingsværk 1 eller 2 Etager høje, nogle 3, sex ere grundmurede foruden Kirken og Raadhuset«), Galthen nævner (c. 1800) 640 Gaarde og Huse (»nogle Grundmur, Resten Bindingsværk, de fleste 2, Resten 3 Etager«). I Tregders »Haandbog for Rejsende« (1824) nævnes 750 Gaarde og Huse. I Aaret 1879 havde Byen 859 Gaarde og Huse (af hvilke c. 120 tildels vare Bindingsværk). —

Der vil i denne Samling ganske vist være meget, som ikke vil kunne gøre Fordring paa mere almindelig Interesse, og maaske kun overordentlig lidet, der overhovedet vil kunne hævde sig nogen Betydning; da imidlertid Kilderne til Randers' ældre Historie ere saa faa og saa smaa, har Meddeleren ment, at det kunde have sin Berettigelse at samle alt, hvad der endnu kunde være tilbage paa det her behandlede Omraade, inden det blev prisgivet til den Ødelæggelse, som tidligere eller senere vil ramme det, og som alt har ramt saa mange af vore historiske Efterladenskaber, der enkeltvis maaske ikke kunde have givet os mange Oplysninger, men som samlede dog vistnok ofte vilde have været i Stand til at opfriske mangt et afbleget Billede af vore Forfædres Liv og Virken. —

De ved Beskrivelsen hosføjede Oplysninger ere vel ofte meget mangelfulde; men dette har sin Grund i det foreliggende Materiales Fattigdom paa dette Punkt. Literaturen har naturligvis kun undtagelsesvis befattet sig med den enkelte Mand, og Literaturen om Randers er i det hele taget ikke stor. Hvad endelig de Kilder angaar, af hvis Væld man havde kunnet vente at øse, da ere de næsten alle for største Delen udtørrede. Den store personalhistoriske Skat, som vi saaledes kunde have haft i den umaadelige Masse Ligsten, der i Aarhundreernes Løb have været ophobede i vore Kirker, er som ovenfor sagt for største Delen gaaet til Grunde ved senere Generationers Vandalisme.

Af ældre Skjøder, der have indeholdt de bedste og paa-lideligste Oplysninger, har det kun været muligt at opdrive yderst faa, og hvad der af ældre Dokumenter er bleven funden saavel i Randers som navnlig i det kgl. Geheimearkiv, har, hvor interessante de end ellers have kunnet være, saa godt som aldrig ydet de søgte Oplysninger. Der fortælles ganske vist ofte om den eller den Familie, at den har haft sin Gaard i Randers, og det tilføjes endogsaa ofte, paa hvilken Gade den skal ligge, men disse Oplysninger gavne i Reglen kun lidet, naar ikke den paagjældende Gaard selv paa den ene eller anden Maade fortæller os bestemt, hvor den ligger. Hvad nytter det nemlig saaledes her, at vi faa at vide, at »Mads Røhoved betaler 1 Mark af den Gaard tvert over Raadhuset«, selv om vi virkelig have en gammel Gaard fra denne Mands Tid paa

det omtalte Sted, naar der samtidig kan have ligget 10 andre Gaarde »tvert over Raadhuset«. Naar vi om Steffen Skrifuers Gaard læser, at det er den, som lille Jens Bonde udi boer, saa er Oplysningen lige saa relativ og mangelfuld, og saafremt man ikke vil vove sig ud paa de vilde Muligheders Gebet, gjør man vistnok bedst i ikke at tage videre Hensyn til saadanne løse Beretninger, naar der ikke kommer vægtigere Grunde til.

Det, som derfor skulde være vor sikreste Vejledning, er altsaa til syvende og sidst de gamle Huses egne Indskrifter; men selv disse kunne tidt føre os vild. Vi ser jo ofte i vore Dage, hvorledes man flytter omkring med en gammel udskaaen Bjælke, som man enten finder for god til at ødelægge eller af en eller anden Grund har faat Pietet for, og det samme var Tilfældet i ældre Tider, saa at man ofte ved at undersøge de ældre Huse finder en gammel Klud paa et nyt Klædebaand, hvorfor det ogsaa ofte er en vanskelig Sag at udlede paalidelige Slutninger af det foreliggende Materiale. —

Iblandt de nedenfor omtalte Enkeltheder er der et og andet, som strængt taget ikke kommer ind under Begrebet borgerlig Bygningskunst, men som er taget med her, enten fordi det er gaat op i den borgerlige Bygning som et Led af denne, eller fordi det ved at være knyttet til en saadan er undgaaet Omtale paa rette Sted.

1.

Udenfor Ejendommen Nr. 15 (Matr. Nr. 597) paa Nørregade ligger imellem Trappestenene et Par udhuggede Sten, der tiltrods for deres mishandlede Ydre dog ved deres Alder kunne gjøre Fordring paa vor Opmærksomhed. Den ene, der er hugget midt over, bærer midt i en halvrund Fletning et temmelig plumpt udhugget Kors med indbuede Ender, medens den

anden bærer Billedet af 2 springende Løver omgivne af en simpel ophøjet halvrund Bue i temmelig fladt Bas-relief. Længden af Stenene er c. 2 $\frac{1}{2}$ Al., Bredden c. 1 Al. Om disse to Sten skrive sig fra samme Tid og Sted, er ikke let at afgjøre, men de synes at maatte hidrøre fra den tidligere Middelalder, idet de meget ligne de udhuggede Sten, som vi finde paa vore gamle rundbuede Granitkirker. I den sidst omtalte Sten mener M. H. Rosenørn ¹⁾ at have fundet en Rest af den gamle Frue Kirke i Randers, idet den fuldstændig svarer til en Sten, der var anbragt paa Mariager Klosters Hovedkirke, til hvilken Fruekirken i Randers stod i et nært Forhold, da den som hørende til Frue Kloster stod under Klostret i Mariager. Denne Antagelse bestyrkes end mere ved Galthens Udtalelse ²⁾ om et Fund af en rundbuet Kirkedør i en af de gamle Bygninger, der var opført paa Frue Kirkes Plads. — Den omtalte Sten findes afbildet paa Tavle I. Fig. 1. —

2.

Under den nye Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 321) paa Hjørnet af Torvegade og Raadhusstræde findes endnu udstrakte hvælvede, spidsbuede, af store Munkesten byggede Kjældere, der hidrører fra den gamle Gaard, der endnu i Neckelmanns ³⁾ Tid hævdede sig over dem, og som han beskriver som en massiv grundmuret Bygning, der efter dens Stil at dømme skrev sig fra Middelalderen. Neckelmann ser i denne Bygning den gamle Calentegaard, der tilhørte det ansete Calentegilde, som omtales saaledes i et Vers hos Terpager ⁴⁾:

Hvor mand kommer i Randers eller Ribe,
I Viborg, Aars, Olborg eller Nibe
Oc spør: huess er den store Gaard
Eller det skøne Hus her staar,
Da faar mand saadan Suar igjen:
Det høre til den store Kallen,
Til St. Peders Gilde, eller St. Knuds
St. Soffuerens Alter eller St. Gertruds.

¹⁾ Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesen af Nørreris S. 140 Anm.

²⁾ Randers' Beskrivelse S. 20.

³⁾ Beskrivelse over Randers. Den alm. Del. 1ste Hefte. Side 59.

⁴⁾ Ripæ Cimbricæ S. 425.

Under Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Hjørnet af Nørregade og Torvestræde ses ligeledes endnu gamle hvælvede Kjældere, der rimeligvis ere Levningerne af Paaske-sønnernes berømte Gaard, der efter et Skjøde af 1468 at dømme maa have ligget netop, hvor den her omtalte Gaard ligger. I Følge dette Skjøde¹⁾ fik Brødrene Anders og Peder Paaske den Jord »næst norden op til deres Gaard, som ligger hos Nørreport *vesten op til Herstrædet*«, hvilken Gaard efter al Sandsynlighed maa være nuværende Nr. 1 paa Nørregade (»Herstrædet«), og de gamle Kjældere maa altsaa skrive sig fra en Gaard, der er ældre end 1468. Hvordan denne Gaard har været, vides ikke; men at den ikke har været almindelig, faar man et Begreb om af Folkevisen²⁾, som siger:

Dii Paskesønner lader bøge et Huss
 Miit paa Randers Gade:
 Jeg saa aldrig saa hiøgtt iit Huus
 I alle mine liffuis Dage.

Dii Paskesønner for-bøger alle borig.

Der er paa det samme Huss
 XV høje lofft:
 Knapen er af dett røde Guld
 Det skjener offuær mur og tofft.

Der er paa det samme huss
 Vel XV sterke Dørre:
 Aldrig saa jeg saa hiøgt et huss
 Enten siden eller førre.

O. S. V.

Brødrene Anders og Peder Paaske vare rige og mægtige Kjøbmænd i Randers; en tredie Broder Niels Paaske blev dræbt af den stridige Herremand Lave Broch, som for denne sin Udaad maatte gjøre Bød for de to andre Brødre og deres

¹⁾ Se forøvrigt herom Rosenørn: Greve Gert af Holsten og Niels Ebbeson til Nørreeris. Side 160.

²⁾ Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser III. Del Nr. 164.

Slægtninge. Se forøvrigt herom Anm. til Folkevisen hos Grundtvig. Gaarden er rimeligvis gaat til Grunde ved den store Ildebrand 1532.

4.

Paa Gaarden Nr. 19 (Matr. Nr. 83) paa Brødregade findes over Porten en nedadtil i flere Buer udskaaen Egetræs Planke med følgende Indskrift i latinske Majuskler, ophøjet i fordybet Grund:

VNAM. PETO. A. DOMINO. HANC. REQVIRAM. VT. IN. HABITEM
IN. DOMO. DOMINI. OMNIBVS. DIEBVS. VITÆ. MEÆ.
PSA DIE PHIL . . PIA . . .

1584.

Ved at rette REQVIRAM til REQVIEM vil Indskriften kunne oversættes saaledes: »Denne ene Hvile beder jeg Herren om, at jeg maa bo i Herrens Hus alle mit Livs Dage.« Uden denne Rettelse vil den derimod næppe kunne oversættes. — PSA angiver tilligemed de udslattede Bogstaver Bibelstedet, som sandsynligvis er Davids Psalme 27. V. 4, 5; Bogstaverne ligeoverfor Datoen: DIE PHILIPPI (Den 1ste Maj) ANNO.

Navn eller Bomærke findes ikke paa Gaarden, der forøvrigt er opført i en temmelig simpel toétages Bindingsværks Stil. Det er den ældste med Aarstal forsynede borgerlige Bygning i Randers.

5.

Gaardene Nr. 26 og 24 (Matr. Nr. 335 og 336) paa Brødregade, der oprindeligt have udgjort én Gaard — de hvælvede Kjældere under begge have indtil den nyeste Tid været forenede — udmærke sig ved særlig smukke toétages Bindingsværks Façader, der rigtignok i høj Grad ere skjæmmede ved en mangeaarig Oversmøring med Maling. Over Vindueskarmene under de paa Konsoller hvilende fremspringende Stokværk ses bevingede Englehoveder, medens de større Træflader under Vinduerne i øverste Stokværk ere dækkede af smukke Vifteornamenter.

Indskrifter findes der ingen af paa nogen af Gaardene, men indtil for faa Aar siden fandtes ved Siden af en af Indgangsdørene en udhugget Bjælke, som gik til Grunde under en Reparation, men som bar en Indskrift paa Latin, som imidlertid kun er bevaret i følgende Oversættelse: Vorherre bevare Din Indgang og Din Udgang fra nu og til Evighed. 1592.

6.

Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 557) paa Raadhustorvet er en gammel Bindingsværks Gaard paa 2 Etager. Over Døren var tidligere anbragt en udhugget med svævende Engle og Barok-ornamenter prydet Sandsten, der forøvrigt mest bærer Præget af at være et Brudstykke af en gammel Kamin. Paa Gaarden skal der i sin Tid have været set et Aarstal, som angav dens Oprindelse til omkring 1650, den er dog maaske snarere noget ældre, maaske fra Frederik den andens Tid, hvad den forøvrigt tarvelige Stil kunde tyde paa. Som en Mærkelighed ved dens Byggemaade kan anføres, at der i Bindingsværket findes det ellers sjældne »Korsverband« (Andreaskorset).

7.

Gaarden Nr. 12 (Matr. Nr. 345) paa Torvegade, det nuværende Løveapotek, er en meget smuk Bindingsværks Gaard. Den bærer intet Aarstal, men er rimeligvis opført paa Grænsen imellem det sextende og syttende Aarhundrede efter hele Stilen at dømme. Træværket er rigt prydet med Renaissanceornamenter, og over Porten ses en smuk, kraftig udskaaren Portal: I Midten Overkroppen af en Engel, der holder et Skjold i hver Haand, og paa hver Side en springende Løve, der støtter sin ene Forlap paa Skjoldet; underneden Englen et Baand, som maaske engang har baaret en Indskrift, men som nu er tomt, og underneden hele Portalen en afrundet Kant smykket med taglagte Blade.

I det ene Skjold ses Jesus' Monogram (se Tavle II), i det andet et dobbelt og et enkelt V slyngede i hinanden (se Tavle II Fig. I). (Paa Tavle I Fig. II ses et Billede af hele Portbjælken.)

Disse to V'r vare Borgemester Niels Jacobsens Bomærke, og vi have derfor gyldig Grund til at tro, at vi i Gaarden Nr. 12 paa Torvegade se hans gamle Gaard, som i saa Fald virkelig ogsaa har været dens ansete Ejermand værdig.

Om Bomærkets Betydning oplyser Hofmann os i Fortalen til Lassons Fundatzer¹⁾, idet han beskriver »en gammel Skaal, som Niels Jacobsen udi Aaret 1594, efterat han første Gang var bleven gift, har ladet gjøre, og paa hvilken blandt andet ses *hans eget Bomærke*, som bestaar udi en Engel, som forestiller Hjælmen, og udi Skiltet tvende udi hinanden flettede V, hvormed han ventelig har villet fremstille hans Hustrues Til Navne Utzon Westeni«.

Niels Jacobsen, der døde som Borgemester i Randers og som Stamfader til en stor og berømmelig Slægt²⁾, var født 1554 og Søn af en Selvejrbonde. Ved en adelig Velynderinde fik den begavede Dreng en god Opdragelse, som da han blev ældre forskaffede ham Ansættelse hos forskellige Slotsskrivere, indtil han tilsidst selv avancerede op til Slotsskriverembedet paa Skanderborg, hvor Laurits Ebbesøn Utzon til Bistrup og Thulstrup nogle Aar senere blev Lensmand; denne fattede saa stor Godhed for Niels Jacobsen, at han forskaffede ham en af Kronens Frigaarde, Nygaard kaldet, til at bo paa, og hvorfra han kunde forrette Lehnets Sager. Han var der i megen Anseelse, og de bedste Mænd i Landet consulerede ham i vigtige Sager. I Aaret 1592 blev han her efter forskellige Vanskeligheder, som adelige Fordomme lagde ham i Vejen, viet til en Sønnedatter af den omtalte Lensmand Utzon, Margrethe Utzon-Vesteni, som havde sit Navn efter Moderen Margrethe Vesteni, der var gift med Lauritz Utzon til Overgaard, som 1577 blev ihjælslaat i Aarhus.

Efter denne Hustrues Død (hun blev begravet i Doure Kirke ved Skanderborg) flyttede Niels Jacobsen til Randers, hvor han 1596 havde Bryllup paa Raadhuset »med en forstandig, ung, munter og riig Enke« ved Navn Marie Pedersdatter Lasson, som havde været gift med Borgemester Søren Hofmann, der havde testamenteret hende alle sine Midler,

¹⁾ Hofmanns Fortale til Lassons Fundatzer Pag. XXII.

²⁾ Se det i Indledningen anførte Digt fra »Randers March«.

hvortil kom den Arv, hun som eneste Barn fik efter sin Fader Peder Lasson.

De levede sammen i 28 Aar og havde 9 Børn, hvoraf tvende Døtre fik Døbenavn efter Margrethe Vesteni, den ældste Søn efter Moderens første Mand Søren Hofmann og den næstældste efter Moderens Fader Peder Lasson, medens de andre Børn bleve kaldte efter deres Fader, Nielsdatter og Nielson.

1604 blev han Raadmand i Randers og 15 Aar efter af Lehnsmanden Eske Broch paa Randers Raadhus indsat til Borgemesterembedet, »som han forrettede med megen Berømmelse til Byens Opkomst«.

Niels Jacobsen¹⁾ døde 1624 68 Aar gammel som Stamfader til en Mængde berømmelige Slægter: De Rosenørn'er, Lasson'er, Hofmann'er, Bentzon'er, Jespersen'er og Poulson'er²⁾.

8.

Gaarden Nr. 6 (Matr. Nr. 349) paa Torvegade er en to-étages Bindingsværks Bygning, som over Porten bærer en udskaaen Bjælke, der paa hver Ende, som løber skraat ned og udad, er prydet med en temmelig plumpt udskaaen, af Skyer omgivet svævende Figur, som i den ene Haand holder et Skjold. I dette er til højre anbragt Jesus' Monogram, til venstre et Bomærke med Bogstaverne P. A. paa hver Side. (Bomærket findes paa Tavle II Fig. 2.) Paa Bjælkens Midte findes en fremspringende Konsol med en Frugt-bouquet i Relief og paa hver Side Aarstallet: 16 — 18. —

I St. Mortens Kirke findes en større med Figurer prydet Ligsten, der rimeligvis skriver sig fra det 17 Aarhundredes første Halvdel. Den bærer meget tydelig ovennævnte Bomærke og Bogstaver; men Indskriften er ved Slid gjort ulæselig. I Pontoppidans Atlas³⁾ findes imidlertid en Beretning om, at Borgemester Peder Anchersens Ligsten skal

¹⁾ I St. Mortens Kirke findes et Marmorepitaphium til Minde om Niels Jacobsen og hans sidste Hustru, med en Indskrift ovenover et lidet Maleri af deres Hoveder. Indskriften findes hos Galthen Side 133.

²⁾ Efter Hofmann og andre Kilder.

³⁾ Tome IV Pag. 382.

findes i St. Mortens Kirke, og er det vel højst rimeligt, at det kan være hans Bomærke vi har for os her, og at han altsaa har ladet ovennævnte Gaard bygge.

Det er den samme Peder Anchersen, der i Randers March omtales som Borgemester i 36 Aar, i hvilken Tid han lod bygge 30 Skibberumme, og som Pontoppidan fortæller »døde i Viborg 1655 i sit 79 Aar, da han paa Paladset for Prinds Christian aflagde sin Hyldingsed«¹⁾.

9.

Paa en gammel Egetræs Planke, som findes indmuret over en Dør i Bagbygningen til Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 3) Søndergade, ses følgende Indskrift i latinske Majuskler:

WDEN HERREN BØGER HVSET DA
ER ALT WORT ARBET TIL
FORGLÆVES: GVD WER VOR VEN
GVD BEVARE DIN INDGANG
OG VDGANG FRA NV OG TIL EVIG
TID AMEN: IHS ANNO 1623.

Paa hver Side findes i et aflangt Skjold Bomærke og Bogstaver, saaledes som de ses paa Tavle II Fig. 3.

Bjælken synes ikke oprindelig at have siddet paa sin nuværende Plads; men det er vel rimeligst at antage, at den har tilhørt det for et halvt Aarhundrede siden nedrevne gamle Bindingsværks Forhus.

10.

Den gamle tre étages Bindingsværks Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 394) paa Store Kirkestræde er Resterne af en stor pragtfuld Gaard fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, hvis Baghus den var. Den er som Følge af denne sin Bestemmelse ogsaa kun tarvelig udstyret i det hele taget; men man ser dog af enkelte udskaarne Bjælkehoveder og den store Portal, at den har hørt en rig Mand til.

Den udskaarne Portbjælke bærer 2 springende, bevingede Løver, en paa hver Side, der holde paa en Indfatning, i hvilken der paa den ene Side læses WER GODT VØRTAWET,

¹⁾ Pontoppidans Atlas Tome IV Side 382.

paa den anden Side ER HAT VOL GEBAWET, medens i Midten et bevinget Englehoved svæver over Indskriften
MOGENS NIELSØN. MERGRET POVELSDATER.

Underneden findes en buet Gesims med Palmetornamenter, midt paa hvilken et lille Skilt bærer Mogens Nielsøns (se Tavle II Fig. 4) og Jesus' Monogrammer.

Mogens Nielsen, der var Raadmand (1640) og Tolder i Randers, var en meget rig og anset Mand, der foruden denne Gaard ogsaa byggede hvide Mølle (hvorom mere siden). Han døde 1648.

Galthen¹⁾ bemærker om ham: »Han var Raadmand og Tolder og har 1626 bygget og beboet den Gaard paa Vester-gade, som nu Amtsforvalter Frid. Wesenberg ejer og beboer, hvilket ses over Porten, hvor hans og Hustrues Navn staar og Aarstal; dette sidste findes ikke mere, men Gaarden er iøvrigt den, af hvilken den her omtalte er en Del. At den virkelig som bemærket er Levningerne af en rigt udstyret gammel Kjøbmandsgaard, ses endnu af enkelte andre Rester af fordums Glands, saaledes af nogle meget smukke, i Renaissancestil udskaarne Egetræsdøre. Over en af dem findes paa en Egetræsplade en billedlig Fremstilling af Judith, der afhugger Holophernes's Hoved: I Midten ses et Telt, i hvilket Holophernes's hovedløse Lig ligger paa et Leje, ved Siden af hvilket Judith staar med et Sværd i den ene Haand og med den anden holdende Holophernes's Hoved, som en anden Kvinde modtager; i Baggrunden ses en By, ud af hvis Kirke-taarn rager en Stage med Holophernes's Hoved paa Enden. Uden om den hele Fremstilling slynger sig Ornamenter i rig Renaissancestil og ovenover findes følgende Indskrift i 2 Linjer:
FOEMINEO. VEHEMENS. HOLOPHERNES. CONCIDIT. ICTV.
ET. CAPVT. IN. PATRIAM. SPE. LÆTA. FERTVR. IN. VRBEM.
(1ste Linje.)
SIC. DEVS. EXIGVIS. PERDERE. MAGNA. SOLET. LÆTANTVR.
LAVDES. ACCIPIT. ILLA. SVAS.

(Den voldsomme Holophernes faldt for en Kvindes Hug, og med glad Haab bringes hans Hoved til den fædrene By.

Saaledes plejer Gud at ødelægge det høje ved det lave. Man glædes. Hun høster sin Ros.)

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Pag. 152.

Den omtalte Tavle er et lille Mesterværk af Træskjærerarbejde.

11.

I Gaarden Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave findes indmuret over en Dør en gammel Ligsten, som rimeligvis er kommen dertil fra St. Mortens Kirke.

Stenen, der er af Granit og firkantet, bærer følgende Indskrift paa hver Side af Evangelisten Mathæus' Billede: VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS AC MATHÆ II (kommer til mig alle I, som arbejde og . . .).

Derunder læses: HER NEDEN FOR HVILER S: ERICH SØRENSZ BOGFØR¹⁾ SOM DØDE DE Z8 JVLII AO 1602 MED SIN HVSTRV MARE JENS DATER SO DØDE AÑO 1638 OC DIERIS BØRN.

Ved Siden af denne Sten findes indmuret et Par i Sandsten udhugne Englefigurer, der rimeligvis ere komne samtidig med Stenen fra St. Mortenskirke. —

12.

Over en Dør til en gammel to-étages Bindingsværks Bygning paa Vestregrave, for Øjeblikket Bagbygning til Gaarden Nr. 10 (Matr. Nr. 294) paa Storegade, findes en gammel Egetræsbjælke med følgende Indskrift: PEDER SCHOV OC KAREN RASMVSD. WER GOT VERTRAWET HAT WOL GEBAWET ANNO 1641. Paa hver Side af Indskriften et Skjold med svejdede Rande; det ene bærende Jesus' Monogram, det andet et Bomærke (se Tavle II Fig. 5).

I St. Mortens Kirke i Randers findes i Kong Hans' Kapel paa Gulvet en Ligsten, der giver Oplysning om Peder Schov. Paa den flade Sten ses han selv, iført Datidens borgerlige Dragt, imellem sine to Hustruer. Underneden læses følgende:

¹⁾ Bogfør o: Boghandler; saaledes kaldes i ældre Tid navnlig saadanne Folk, som rejste omkring i Landet og solgte Bøger og blandt andre Steder ofte toge Stade i Kirkernes Vaabenhuse.

HERVNDER HVILER ERLIC MAND PEDER MOGENSEN SKOV
 FØRIGE RAADMAND I RANDERS SOM VDI HERREN HEN-
 SOEV AAR 1647 DEN 20 DECEMBER I SIN ALDERS 55 AAR
 MED SINE TVINDE KLÆRE HVSTRVER ERLIC OC GVDFRØG-
 TIGE SITZE LASDATER AF GVD. BORTKALDIT AAR 1621
 DEN 9 DECEMB OC AFLET TILSAMMEN 3 SØNE OC 2 DØTER
 DEN ANDEN HANS HVSTRV KAREN RASMVS DATER AF
 GVD BORTKALDIT AAR 1646 DEN 21 FEB OC AFLET TIL-
 SAMMEN TVINDE SØNER. GVD OPVECK DENNOM ALLE
 TIL DIT ÆVIGE LIF AMEN.

Peder Schov blev Raadmand den 13de August 1638¹⁾.

13.

Paa det ny Forhus til den ovenfor omtalte Bagbygning, Storegade Nr. 10 (Matr. Nr. 294), findes ind til Gaarden indmuret en gammel udskaaen Egebjælke, som oprindeligt har siddet over Porten paa den gamle, for en halv Snes Aar siden nedrevne, smukke Bindingsværksbygning.

Den er forneden udskaaen i en Bue og iøvrigt ved fremstaaende Rande delt i 3 Felter, et større i Midten og to mindre paa Siderne. I disse ses en Engle-Figur, der holder et Skjold med indsejede Rande. I Skjoldet paa den ene Side ses Jesus' Monogram, i det paa den anden Side Peder Skovs Bomærke (se Tavle II Fig. 6), der mærkeligt nok ikke er ganske saaledes som det paa den ovenfor omtalte Indskrift. I det store Felt i Midten endelig læses:

SPERO. DVM. SPIRO. SED. SPES. MEA. VNICA. CHRISTVS	
VERBVM. DOMINI. MANET. IN. ÆTERNVM. 2)	
PEDER SCHOV	KAREN RASMVS DATER.
ANNO	1642.

(Jeg haaber, saalænge jeg lever, men mit eneste Haab er Christus. Herrens Ord bliver evindeligt.) (Portbjælken findes afbildet paa Tavle I som Fig. 3.)

Om Peder Schov se ovenfor. —

Paa hver Side af Indgangen til den gamle Gaard findes endvidere to legemsstore, i Egetræ udskaarne Vildmænd, som nu findes anbragte paa det alt nævnte Baghus. —

¹⁾ Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 130.

²⁾ Ved Rigsdagen i Speier 1529 mødte de lutheranske Fyrster med denne Indskrift: Verbum domini o. s. v. paa en Fane.

14.

Over Indgangen til den énétages Bindingsværks Bygning, Hvide-Mølle kaldet, skal der i Galthens Tid¹⁾ have siddet en Sten med følgende Indskrift: Anno 1643 haver Raadmand Mogens Nielsen og Hustru Margrethe Povelsdatter med kongelig Tilladelse ladet denne Bygning paa Ejerens Bekostning bygge.

Om Mogens Nielsen se under Nr. 9.

15.

Gaarden Nr. 13 (Matr. Nr. 8) Store Gade er en prægtig gammel Bindingsværks Gaard med 3 Stokværk, det ene springende ud over det andet. Over Porten findes en stor Egetræsportal, forsynet med en vidtløftig Indskrift, der imidlertid ved mangfoldige Overmalinger er gjort omtrent ulæselig. Med Besvær er det dog lykkedes at læse følgende, der maaske skal være Begyndelsen til Davids Psalme 71.

HERRE. IEG. TROER. PAA. DIG. LAD. MIG. ALDRIG. BE-
SKLÆNNIS. OPREIS. MIG. VED. DIN. RETFÆDIGHED.
BØI. DINE. ØREN. TIL. MIG. HJÆP. MIG. MIG.
EN. STÆRK. KLIPPE. OG. FAST.
. HJÆLP. MIG.

Underneden Aarstallet 1643.

Paa hver Side, hvor Portalen løber ned i en Spids, findes et aflangt nedad tilspidset Skjold, som paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden et Bomærke (se Tavle II Fig. 7).

Ovenover Skjoldene findes to firkantede Rammer, som indfatte en Indskrift, der paa den ene Side er aldeles ulæselig, medens man paa den anden læser: IENS . IE . SØN, der kunde tydes som IENS . IENSØN, af hvilket Navn der i Aaret 1651 var en Raadmand²⁾, men som maaske dog rigtigst læses som IENS NIELSØN, af hvilket Navn der var en Raadmand 1664²⁾.

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Pag. 86.

²⁾ Stadfeldt: Beskrivelse af Kjøbstaden Randers Side 131.

Hvad der taler for den sidste Tydning, er den Omstændighed, at der ifølge en velvillig Meddelelse af Hr. Cancelli-aad Olsen i et gammelt Document fra det rosenholmske Arkiv er omtalt en Jes Nielsen, som havde en Gaard paa Kongens Hærstræde imellem St. Clemens Kirke og Fjorden, hvilken Beliggenhed jo passer meget godt paa den her omalte Gaard.

16.

Paa Bindingsværks Huset Nr. 13 (Matr. Nr. 787) paa Nordregrave findes en Bjælke, som bærer følgende Indskrift: VER. GOT. FORTRAWT. HAT. WOL. GEBAWET: OHAN. KOEP MERGRET. MICHELIS: .ANNO. 1664. Paa hver Side af Indskriften ses et temmelig klodset Skjold, om paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden et Bomærke (se Tavle II Fig. 8).

Bjælken synes forøvrigt ifølge sin Plads — den sidder ppe under Taget — oprindelig at have været anbragt et andet Sted, hvad der er saa meget mere sandsynligt, som Gaarden ligger udenfor de gamle Grave og altsaa 1664 maatte have ligget udenfor Byen. Det rimeligste er vel derfor, at Gaarden er bleven bygget senere, men at der er bleven anbrændt Tømmer fra Johan Koeps Gaard til dens Opførelse. Johan Koep, der var Raadmand i Randers i Aaret 1666, blev død 1657, da Svenskerne under Carl Gustav rykkede ind i Lan- det, tilligemed nogle andre Borgere af Fjenden bortført og ad siden i nogen Tid fængslet i Aarhus, fordi Borgerne i Randers ikke vilde betale den forlangte Krigscontribution¹⁾.

17.

I den historiske Samling i Randers opbevares nogle Egetræs-Figurer, der ere Brudstykker af en gammel Gaard, om rigtignok ikke eksisterer mere, — den brændte for en Aar siden — men som dog synes at burde tages med denne Række af gamle Gaarde, da den paa forskjellig Maade tjener Krav paa vor Opmærksomhed. — Den havde sin Be-

¹⁾ Stadfeldts Randers Beskrivelse Side 323.

liggenhed, hvor nu Ejendommen Nr. 7 (Matr. Nr. 244) paa Kirkegade findes, og bestod af 2 Stokværk Bindingsværk, der var rigt udstyret med Billedskjærerarbejde. Paa Bjælkehovederne imellem første og anden Etage var der saaledes anbragt en Række udskaarne Egetræsfigurer hele Huset rundt. Figurerne, der forestille Christus med de tolv Apostle og de fire Evangelister, bleve paa 2 nær reddede fra Branden og befinde sig, som ovenfor sagt, i den historiske Samling. De ere vel ikke at betragte som Kunstværker i Billedskjærer-kunst, men dog djærvt og sundt skaarne og røbe en dygtig Haand. Foruden disse Figurer var der over Porten anbragt en større udskaaren Egebjælke, der vel ogsaa blev reddet fra Branden, men som senere skammelig er bleven mishandlet og nu er saa godt som ødelagt; for et Aarstid siden fandt Meddeleren en Mils Vej udenfor Randers et halvtraadent Stykke af denne, fra hvilket efterfølgende Levning af en Indskrift skriver sig, medens man om den billedlige Fremstilling kan faa et svagt Begreb af en af Hr. Prof. Kornerup udført lille Tegning af hele Gaarden, som befinder sig i oldnordisk Museums Arkiv¹⁾. Paa denne Tegning ses to mandlige Skikkelser, der kjæmpe henholdsvis med en Løve og en Slange.

Men foruden disse Fremstillinger var Gaarden i det hele taget rigt forsynet med ornamentale Udskjæringer paa Bjælkeværket, og det er vist ikke uden Grund, at »Apostelgaarden«, som den blev kaldet, i sin Tid tildrog sig almindelig Opmærksomhed; thi den har sikkert været en af de smukkeste Gaarde, som det »gamle Randers« har ejet.

Der har da ogsaa knyttet sig forskjellige Sagn og Traditioner til den gamle Gaard.

Det hed sig saaledes, at Gaarden i sin Tid var bleven bygget af en fornem Dame, som under en stor Ildebrand i Byen i sin Angst lovede, saafremt hendes Kostbarheder bleve reddede, at bygge et Hus, der ret skulde blive en Pryd for Byen: Værelserne skulde være saa høje, at en Rytter kunde ride omkring i dem, og alt skulde staa i Forhold hertil o. s.

¹⁾ Gengivet i et lille Træsnit i første Udgave af Traps topographiske Danmarks Beskrivelse.

fr. — Man ser heraf, hvor højt endog Eftertiden har skattet den gamle Gaard.

Det fortælles ligeledes, at Tømmeret blev forskrevet fra Pommern, hvorfra det førtes til Hamburg for der at forarbejdes, førend det bragtes til Randers.

Men vi skulle ikke trætte med at opregne flere af disse Mærkeligheder, som gamle Folk endnu véd at fortælle om Apostelgaarden, men derimod opholde os lidt ved de Mennesker, der rimeligvis have bygget den, og som man bliver oplyst om ved det fundne Brudstykke af den gamle Portbjælke.

Paa dette læses paa et slynget Baand imellem nogle Rester af Englefigurer, Palmegrene og Blomster følgende: Paa venstre Side, hvor Mandens Navn plejer at findes, SSEN. BEND; paa højre Side, hvor man plejede at anbringe Konens Navn, I . HANNA. CHRISTOPHERS . ATER. HEMMER; nedenunder til højre: 67.

Efter denne Indskrift og det efterladte Billedskjærerarbejde, der maa skrive sig fra det syttende Aarhundrede, at dømme, er der ingen Tvivl om, at Gaarden er opført 1667 af Mads Hanssen Bendzon og hans Hustru Johanne Christophersdatter Hemmer — formodenlig den hos Almuen kjendte fornemme Dame, der altid spøjte i den gamle Gaard.

Mads Hansen, der var bleven Borgemester i Randers 1666¹⁾, blev med Johanne de Hemmer Stamfader til Familien Bentzon. Johanne de Hemmer var en Datter af Christoffer de Hemmer, Borgemester i Aalborg, († 1658) og Johanne Jørgensdatter, Datter af Borgemester i Aalborg Jørgen Olufsen²⁾. —

Familien Hemmer var en westphalsk Familie, som havde »retireret til Danmark i 30aars-Krigen«³⁾. —

Mads Hansen døde i Randers Aar 1673.

18.

Paa Ejendommen Nr. 25 (Matr. Nr. 80) i Brødregade findes over Porten en stor som Portal tildannet Egetræs-

¹⁾ Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers. Side 121.

²⁾ A. H. Nielsen: Personal-historiske Notitser om Embedsmænd og Bestillingsmænd i Aalborg. Side 101.

³⁾ Se Stamtavlen over Peder Lassons Familie i Hofmanns Udgave af hans Foundationer.

bjælke, paa hvilken der med sirlige latinske Majuskler er udskaaren følgende Indskrift: UDEN HERREN BYGGER HVSET DA ARBEIDE DE FORGIEFVIS SOM BYGGE DERPAA. PSA CXXVII. Paa hver Side et Skjold, som paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden Bogstaverne C. N. S. slyngede i hinanden (saaledes som det ses Tavle II Fig. 9). Underneden Skjoldet til højre 16, til venstre 6. (det sidste Tal mangler). —

En rigt udskaaren, men temmelig slidt Ligsten i St. Mortens Kirke er forsynet med to lignende Skjolde, af hvilke det ene bærer de samme 3 Bogstaver: C. N. S, det andet Bogstaverne M M D (?) og Tallene: 16 92. —

Endvidere bærer det med Billedskjærerarbejde og Messingsøjler rigt udstyrede Funtelukkelse, som findes i Kong Hans' Kapel i St. Mortens Kirke, følgende Indskrift:

ANNO 1695 HAVER VELAGTE MAND CHRISTEN NIELSEN I RANDERS HANDELSMAND HER I BYEN MED SIN DYDÆDLE HVSTRVE MAREN MORTENS DATTER BRØCHNER LADET BEKOSTE DENNE FVNTELVKKELSE MED FVNT OC SØLV DØBEBÆKKEN FOR 900 SLETTE DALERE.

Det vil vist ikke være altfor dristigt at sætte disse 3 Indskrifter i Forbindelse med hinanden og formode, at ovennævnte Gaard er bygget af Christen Nielsen, samme Mand, der har bekostet Funtelukkelsen og som tilsidst blev begravet under den nævnte Ligsten. I hvert Fald tyder alle 3 Dele hen paa en meget rig og velhavende Mand, og det er vel næppe rimeligt, at der indenfor et saa begrændset Tidsrum, som der her er Tale om, har været 2 saadanne af et og samme Navn.

19.

I Gaarden Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave findes paa et Tørvehus anbragt en gammel udskaaren Dør eller Port, som Galthen i sin Randers Beskrivelse ¹⁾ omtaler som havende tilhørt St. Mortens Kirke, for hvis søndre, daværende Hovedindgang den lukkede. Ved en Restauration af Kirken i Begyndelsen af Aarhundredet er den rimeligvis bleven bort-

¹⁾ Side 105.

solgt ved en Auction og er saaledes kommen til sin nuværende Plads, paa hvilken den, skjønt ikke af nogen særlig Konstværd, dog nu staar som et synligt Vidnesbyrd om tidligere Tidens Raahed og Nutidens Lunkenhed.

Den paagjældende Port, der foroven er afrundet i en halvrund Bue, er henved 4 Alen høj og 3 Alen bred. Dens øverste bueformede Del bærer en billedlig Fremstilling af Jacobs Drøm: I Forgrunden ligger Jacob og bagved ham ses Engle gaaende op og ned ad en Stige, som fører op til Jehova, der throner i Skyer oven over. I Baggrunden et Landskab med Huse og Trær, under hvilke ses en Mand og en Kvinde iførte Dragter fra det syttende Aarhundrede, formentlig Dørens Givere.

Langs denne Fremstillings øverste Rand strækker sig i en Bue følgende Indskrift: HUOR FORSKRECKELIG ER DENNE STÆD HER ER ICKE ANDET END GUDS HUUS OC HIMMELENS PORT. GEN, 28 V. 17. Undernefølgende: ANNO 1688 FORÆRET AF HENDRICH JOHANNES COEP VEL FORNEMME HANDELSMAND I RANDE OCH HANS DYDÆDLE KLÆREST ELISABETH IOHANSDAATER CHUER.

Den større nedre Del af Porten er ved to canelerede Søjler delt i tre Dele, af hvilke den midterste danner den egentlige Dør. Denne bærer en staaende Christusfigur i $\frac{2}{3}$ naturlig Størrelse udført i Hautrelief, medens de to Sidefelter bære Billeder af Aaron som Ypperstepræst med Tjara og Røgelsekar, og Moses med Lovens Tavler. Alle Figurerens Hoveder ere omgivne med Straalekrandse, og ovenover de to Sidefigurer ses to med Hjelme og Fjerbuske prydede Vaabenskjolde, af hvilke det ene bærer Jesus' Monogram, det andet et utydeligt Mærke. Over Christusfiguren, der er anbragt i en muslingeskalkformet Nische, læses følgende i en Halvbue udskaaen Indskrift: IEG ER DØREN DERSOM NOGEN GAAR IND VED MIG HAND SKAL BLIVE SALIG HAND SKAL GAA IND OC VD OC FINDE FØDE. IOH. 10 — V. 9.

Den først omtalte øverste Del, der efter Traditionen skal være hidført fra Norge, er ret dygtigt skaaen, hvorimod den større nederste Del er temmelig slet Billedskjærerarbejde.

At Døren i sin Helhed som Følge af dens skandaløse

Plads er i en meget ramponeret Tilstand, er naturligvis en Selvfølge.

Om Johannes Koep se under Nr. 15.

Elisabeth Johansdatter Chuer er formodentlig en Datter af Apothekeren Johan Chuer, som døde 1682¹⁾.

20.

Paa den Bindingsværks Gaard Nr. 9 (Matr. Nr. 243) i Kirkegade er Portstolperne og Portalen rigt decorerede med forøvrigt temmelig kjedelige Ornamenten uden nogen bestemt Stil, imellem hvilke ses Aarstallet 1725 og i et ovalt Felt med et Englehoved over følgende Indskrift:

BYG HER SAA DIT HVVS OG BO,
SOM DV STEDSE SKVLDE LEVE.
LEV HER SAA I CHRISTI TRO
AT I FRYD DV HIST MAA SVÆVE.

Intet Navn eller Bomærke oplyser noget om Bygherren, ligesaa lidt som der findes ældre Skjøder til Gaarden.

21.

I Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Nørregade findes over en Dør en Trætavle, paa hvilken der i en Laurbærkrands er udskaaen følgende: R. B. — A. M. N. D. — MK. A. D. — ANNO 1729. Ifølge Kirkebogen fra St. Mortens Kirke blev Monsieur Rasmus Brok d. 28 Januar viet i Randers til Madame Anna Margrethe (Andersens Enke efter Lengnick).

Ifølge samme Kirkebog indgik Rasmus Brok den 23 Maj 1730 Ægteskab med Mademoiselle Marie Christine Andersdatter.

Der er derfor ingen Tvivl om, at ovenstaaende Bogstaver, som danne Forbogstaverne til de nævnte Navne, betegner Rasmus Broch med sine tvende Hustruer; kun er Aarstallet lidt underligt; men man kan jo tænke sig, at Gaarden er paabegyndt 1729 og Pladen først opsat et Aarstid efter, hvorved begge Hustruers Navne ere komne med.

¹⁾ Stadfeldts Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 354.

Rasmus Broch (f. 1695), der var en bekendt Kjøbmand i Randers, døde d. 25 Maj 1754¹⁾. —

Pladen synes forresten oprindelig at have siddet paa en anden Plads end dens nuværende.

22.

Inde i Bindingsværks Gaarden Nr. 46 (Matr. Nr. 189) paa Vestregrave findes over en Dør indmuret en gammel Egetræsbjælke som bærer følgende Indskrift: ACH MIN HERRE ACH MIN GVD HLÆLP MIG WEL AF WERDEN VD I DET ÆVIG HIMMERIG DER AT LEVE EVINDELIG ANDERS IENSEN ANCHER ELISABETH OTTISDATTER 1735.

23.

Over Porten paa Gaarden Nr. 11 (Matr. Nr. 9) Storegade ses i fire aflange Forbygninger følgende Indskrift: N. C. S. A. B. M. ANNO 1741. Gaarden, der er opført i det syttende Aarhundredes sædvanlige Bindingsværksstil, synes at være meget ældre end 1741; men Aarstallet er maaske sat op efter en Udvidelse af Gaarden, som af et gammelt Skjøde ses at have fundet Sted omtrent paa denne Tid.

I Begyndelsen af Aarhundredet fandtes der i Gaardens Ydermur indmuret en Runesten, som efter i nogle Aar at have været brugt som Flisesten nu er opstillet bagved St. Mortens Kirkes Kor²⁾. —

»Tobaksspinder Nis Helmdrup haver«, efter Stadfeldt³⁾, »sidst i Aaret 1796 anlagt en mindre Fabrik eller Tobaksspinderi, som han selv driver med godt Held udi hans Bolig Nr. 5 paa Storegade«, den omtalte Gaard.

1) Chorets Lukkelse (i St. Mortens Kirke) er paany renoveret og udstaffet 1748 af Kjøbmand Rasmus Brock i Randers, som gav en Del Bly til Kirkens Tag. Hofmann. Saml. af Fundat. Pag. 342.

2) Se om denne Runesten P. G. Thorsen: Danske Runemindesmærker 3den Afdeling Nr. 65.

3) Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers. Side 357.

24.

I »lille Rosengaarden« paa Huset Nr. 2 (Matr. Nr. 208) findes over Døren i to fordybede Linier følgende Indskrift: SA SM * KMD ANNO 1741. I et Register over Skjøder fra 1736 i Randers Arkiv nævnes en Søren Andersen Mammen, og iblandt Cancelliraad Olsens Optegnelser om Randers, som velvilligt ere blevne laante Meddeleeren, nævnes ligeledes en Søren Andersen Mammen, der var »Kjøbmand paa Vestregrave i Rosengaarden i den venstre nederste Bod ved Vandet«; † 9 August 1776.

25.

I den historiske Samling i Randers opbevares en temmelig lang Egetræsplanke, der i sin Tid var anbragt over en Port paa Bindingsværksbygningen Nr. 2 (Matr. Nr. 710) paa Nørregade. Paa Planken læses følgende: WELSIGNE DEM O GVD. SOM HER FORINDEN BOR AT DE KAND LEVE I DIN GLÆDES FRYT OG RO. LE-SAGGE OG SAA DE SOM HER GAAR IND OG VD AT DE KAND PRISE DIG O MILDE SØDE GVD. Paa hver Side af denne Indskrift: J. A. P. S A. P. D. og ANNO 1744 D. 6 JUNUIS.

I Følge St. Mortens Kirkebog bleve Johann Albrecht Pedersen og Anna Pedersdatter viede i St. Mortens Kirke d. 21 September 1741, og da saavel Aarstallet som Navnenes Forbogstaver nøjagtig svarer til ovennævnte Indskrift, kan man vel være berettiget til at mene, at disse Personer have opført Gaarden Nr. 2 paa Nørregade.

26.

Over Porten paa den to-étages Bindingsværks Bygning Nr. 48 (Matr. Nr. 188) paa Vestregrave findes en Portbjælke, paa hvilken der imellem plumpe Rococoornamenter læses følgende Indskrift: HERREN FORFREMME ALLE DEM HANNEM ICKE FORGLEMME 1.7 4.9. Paa hver Side heraf to ovale Felter, i hvilke der findes de paa Tavle II som Fig. 10 atbildede Bogstaver og Monogrammer.

Paa Østregrave findes over Dørene til den én-étages Bindingsværks Gaard Nr. 25 (Matr. Nr. 65) følgende 3 Indskrifter i Dørbjælkerne.

Over de to Døre paa hver Ende: J. A. I. M. M. R. D. MK. ANNO 1754. Og paa den midterste Dør: SOLI. DEO. GLORIA (Gud alene Æren). 1754.

Paa den gamle Bagbygning til Gaarden Nr. 9 (Matr. Nr. 10) ses over en Port paa en lang Egebjælke udskaaen følgende Indskrift i to Fordybninger: *Ved Guds Hielp Har Vi op Byget Dette Huus og Sat I Stand Gud Lad Dette Staa wrygget For os og Vor EFter Mand.* Paa hver Side heraf i to mindre Fordybninger: *J. R. Bay 17 57 E. C. Knabe.* Jens Rudolphsen Bay viedes til Else Cathrine Knabe den 8 Nov. 1742 i St. Mortens Kirke¹⁾.

Samme Jens Rudolphsen Bay og Hustru lode den saakaldte Jens Bays Skole opbygge og indrette²⁾.

Familien Bay har i det mindste i henved firehundrede Aar været en anset og betydningsfuld Kjøbmandsslægt i Randers. Allerede i Aar 1529 nævnes saaledes en Anders Bay som Borgermester.

Paa den store Bindingsværks Gaard Nr. 4 (Matr. Nr. 548) i Torvestræde findes over Porten udskaaet Bogstaverne D. K. A. B. med Krone over og paa hver Side Aarstallet 17 60. Gaarden er opført som almindelig Bindingsværk, men i Murfyldingerne findes smukke og ret karakteristiske Murstensmønstre.

D. 1 Februar 1758 blev Ditlev Kirketerp, der efter al Sandsynlighed har opført denne Gaard, viet til Madame Anna Broch, salig Christen Madsen Vellings Efterleverske³⁾.

¹⁾ St. Mortens Kirkebog.

²⁾ Se den under Nr. 35 meddelte Indskrift.

³⁾ Se St. Mortens Kirkebog.

Paa Kirkegaarden i Randers findes en simpel Ligsten over denne Mand, om hvem Galthen ¹⁾ udtaler sig paa følgende Maade: »Indtil 1768 drev man ikke uden indenrigs Handel (i Randers), indtil en formuende Kjøbmands Søn fra Hobro, Hr. Ditlev Kirketerp, der siden blev Etatsraad, havde nedsat sig her som Kjøbmand og begyndt at udvide samme til Bordeaux. Denne Mand, som foruden gode og almindelige Handelsindsigter besad Formue til at bruge dem, satte ved sit Exempel ligesom nyt Liv i alle de her Handlende. I den nordamerikanske Krig lod han bygge større Skibe, som han lod gaa til Frankrig, Spanien og Vestindien, hvorefter en og anden begyndte at træde i hans Fodspor. Og saaledes har de her mest formuende Kjøbmænd bestandig vedbleven at fortsætte og udvide deres udenlandske Speculationshandel med Fordel, hvorved de arbejdende Borgerklasser ogsaa har vundet meget i deres Næring.

Men foruden denne Mands Fortjeneste af Handelen har han ogsaa gjort sig fortjent af Byen ved de mange Bygninger, som han i den dels af ny har opført og dels anselig forbedret; og da han næsten idelig byggede, saalænge hans Evne tillod det, saa havde mange, ej alene Haandværksfolk, men og Daglønnere idelig Arbejde og Fortjeneste hos ham, og altsaa gavnede han Byen i mange Henseender. Kun Skade, at han tilsidst blev uheldig og ved Uheld ganske sat ud af sin Virksomhed.« —

Han oprettede en Skole, som senere sammensmeltedes med den af Jens Rudolphsen Bay anlagte.

30.

Paa Gaarden Nr. 2 (Matr. Nr. 558) Skidenstræde findes paa en Bjælke i Bindingsværket udhugget Bogstaverne A. R. B. S. C. H. og Aarstallet 1761. I St. Mortens Kirkebog ses, at Andreas Rudolphsen Bay den 16 Juni 1748 i St. Mortens Kirke blev viet til Sophie Cathrine Hennor, til hvilke Personers Navne ovenstaaende Bogstaver svare. —

Paa et Par Ligsten i St. Mortens Kirke ses de samme Bogstaver indhuggede. —

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 72.

31.

Over Porten paa Bindingsværks Gaarden Nr. 3 (Matr. Nr. 1) paa Søndergade staar følgende udskaaret paa Portbjælken: ANNO 1763 HAVER CHRISTIAN. HUGO. LUND OC ELISABETH. MARIE JUUL. LADET DENNE BYGNING SÆTTE.

Christian Hugo Lund var Farver i Randers og gav ved et Testament af 10 Januar 1771 100 Rdl. til et Skolehus for fattige Børn¹⁾.

Paa Prospektet af Randers, som findes i Stadfeldts Randers' Beskrivelse, ses den nævnte Gaard og kaldes i Noterne for Farvergaarden.

32.

Over Porten til Gaarden Nr. 36 (Matr. Nr. 216) paa Vestregrave, den saakaldte »Kejsergaard«, findes udskaaren følgende Indskrift: *Hans Kirketerp. Sedsel Margrethe Brock. ANNO 1768.* Porten fører som sagt ind til den saakaldte Kejsergaard, en Samling Bindingsværks Smaahuse, om hvilke M. H. Rosenørn bemærker²⁾, at de rimeligvis have faat dette Navn, fordi de fra først af have været opførte som Barakker for de kejserlige med deres medførte Fruentimmer (1627—29).

33.

Fra en nedreven Gaard i Rosengaarden skriver sig efterfølgende Indskrift: S . A . S . M : M . L . D . M . 17 70 Soli . Deo . Gloria. Aarstallet er indfattet i et Par simple Rococoornamenter.

Gaarden har rimeligvis været opført af en Mammen, da denne Familie ejede flere Ejendomme paa dette Strøg.

34.

Paa Gaarden Nr. 3 (Matr. Nr. 560) Torvestræde findes over Porten udskaaret: 17. *J. C. Møller. A. E. Mamen. 72.*

¹⁾ oplyst af Hr. Cancelliraad Olsen.

²⁾ Greve Gert og Niels Ebbesen. Side 187. Anm. 4.

Ved Siden af Porten findes i en Bjælke i Bindingsværket udhugget 2 Dødningehoveder; men, da de sidde omvendt, skriver Tømmeret sig formodentlig fra en anden Bygning.

35.

Over Indgangen til den nu nedrevne énétages Skolebygning paa Hjørnet af Kirkegade og Torvegade Matr. Nr. 340 sad i sin Tid en temmelig massiv Stentavle, som nu findes i Ejendommen Nr. 3 (Matr. Nr. 309) Storegade, hvorhen den blev bragt, da Skolen¹⁾ fik sin ny Bygning. Paa Stenen staar at læse følgende:

DENNE BYGNING
INDRETTET TIL TVENDE SKOLER
DEN ENE FOR FATTIGE BØRN
DEN ANDEN FOR ANDRE BYENS BØRN
HAVER VELÆDLE
Her JENS RUDOLPHSEN BAY
HANDELSMAND I RANDERS
OC HANS ELSKELIGE HVSTRVE
MAD ELSE CATHRINE KNABE
LADET AF NYE OPBYGGE
SKLÆNKET OG GIVET
GVD TIL ÆRE
VNGDOMMEN TIL NYTTE
DEM SELV TIL CHRISTELIG AFMINDELSE
ANNO 1776
SAMT TIL REPARATION AARLIG RENTE AF 200 Rdl
S. W.

Se forøvrigt om Jens Rudolphsen Bay under Nr. 28.

36.

Fra et nedrevet Hus paa Tinghuspladsen skriver sig følgende Indskrift: DEN. 5. SEP. BLEV. DEN. OPSAT. AF SØREN IENSEN SNEDKER HVSTRUE MAGRETE MICHELIS DATTER 1777.

¹⁾ Se Galthens Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 93.

Raadhuset, som ligger paa Raadhustorvet, er en tarvelig toétages grundmuret Bygning forsynet med et Spir. Det er opført 1778, men er senere udvidet. Fløjet bærer saaledes Aarstallet 1795. Over Hovedindgangen ses en firkantet Plade, paa hvilken er anbragt et ovalt Skjold ovenpaa et korslagt Sværd og Scepter. Skjoldet bærer Christian den syvendes Navnetræk og i Pladens fire Hjørner læses hans Valgsprog: GLORIA EX AMORE PATRIÆ (Ære vunden ved Kjærlighed til Fædrelandet) MDCCLXXVIII.

Den tidligere Raadstuebygning, der ogsaa var toétages og grundmuret, skal være opført 1616¹⁾; men paa det Sted, hvor det nuværende Raadhus ligger, har der rimeligvis fra den fjerneste Middelalder været Thingsted.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 290) paa Storegade findes over Døren en Stenplade med følgende Indskrift: *Denne Gaard er af undertegnede 1790 opbygget. Algode Gud Du skal Dette Hus beskjærme.*

. (ulæseligt.)

Frederik Bendix Aastrup
 (ulæseligt.)

Paa den grundmurede Gaard Nr. 8 (Matr. Nr. 158) paa Østergade findes to Stenplader forzirede med Overflødhedshorn, imellem hvilke læses, paa den ene: *De mig Byge lod Haver Gud været god*; paa den anden: *Opbyggt af Nytt Anno 1793.*

Paa den saakaldte Garvergaard i Strømmen findes en Stenplade med Indskriften: J. FINSTEEN. C. E. KIRKE-

¹⁾ Pontoppidans Atlas Tome IV Pag. 865.

TERP. MDCCLXXXIII. Ps. 13 W 6. Om denne Ejendom hedder det hos Stadfeldt¹⁾: »Et Garveri er anlagt her af Henrich Bloch, hvis Navn forekommer i en Kommissionsakt om Laxegaarden i Gudenaaf af 1696, og saavidt som man kan slutte af Anførslen i bemeldte Akt, hvor han alt nævnes som Garver, da er Anlægget sket før dette Aar. Dennes Søn Hans Bloch, som fik det efter Faderen, drev det i nogen Tid, indtil han døde. Hans Enke blev anden Gang gift med en Søren Madsen og efter dennes Død 3die Gang med Johan Christian Hassing, der var en særdeles duelig Garver, men manglede Kræfter til Fabrikkens Udvidelse. Efter hans Død solgte Enken Garveriet til Kjøbmandsenken Madame Kirketerp, som igjen overdrog Brugen deraf til sin Søn Niels Kirketerp, og efter dennes Død erholdt hun i Aaret 1782 ene Rettighed paa hendes Livstid til at have og bruge her Garveri, hvis Drift hun dog overlod til to Døtre, den ene efter den anden, hvoraf den sidste blev gift med *Jens Finsten*, som da blev Ejer af Garveriet, hvilket han siden drev med Kraft og Fremgang, indtil Aaret 1801, da han døde. Efter den Tid brugte hans efterladte Enke *Else Cathrine Kirketerp* Garveriet indtil i indeværende Aar 1803, da hun solgte det tilligemed dertil hørende Gaard og Ejendom til *Thomas Hansen*. —

At dømme efter Stadfeldts Prospekt af Randers har dette Garveri haft ganske anderledes store Dimensioner i hans Dage end nu.

41.

Paa Bindingsværks Bagbygningen til Gaarden Nr. 40 (Matr. Nr. 211) Vestregrave findes over en Dør paa en Egebjælke udskaaret: DEN MIG BYGE LOED HAR GVD WERET GOD. GUD ALENE ÆREN. JENS NICOLAYSEN METTE LAURITIDATTER Md: Ao. 1794.

42.

Over Porten til den grundmurede Gaard Nr. 7 (Matr. Nr. 493) von Hatten-Stræde findes en Stenplade med følg. Indskrift:

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 366.

1 SOLI DEO 7
 AN. Joh: A: Busse. M. C. Bussen. NO
 9 Gloria 9.

Ind til Gaardspladsen findes en oprindelig ret smuk, men nu temmelig mishandlet Sandstens Dørkarm i Barokstil, der dog ikke synes lavet til denne Gaard.

43.

Over Laboratoriebygningen i Løveapotheket (Nr. 12, Matr. Nr. 345, Torvegade) findes indmuret en lille Trætavle, paa hvilken der er udskaaen en Elephant med et Taarn paa Ryggen og et fra denne nedhængende Klæde, paa hvilket ses Christian den syvendes forgyldte Navnetræk. Paa et Baand, som slynger sig ovenover, læses: *Pharmacopoea Randrusiensis*, og underneden Elephanten: *Herbis non Verbis Corde virescit Homo.* (Ved Urter og ikke ved Ord grønnes Menneskets Hjærte.)

Ovennævnte Plade sad oprindelig over Døren til det gamle »Elephant-Apothek«, som fandtes i Gaarden Nr. 4 (Matr. Nr. 259) paa Middelgade, og som omdøbtes og flyttedes til sin nuværende Plads af Apothekets forrige Ejer Faith¹⁾.

44.

Fra Slutningen af det attende Aarhundrede skriver sig rimeligvis efter Bogstavernes Form at dømme nedenstaaende Indskrift, som findes paa en firkantet Sten, der nu er indmuret i Gavlen paa Gaarden Nr. 2 (Matr. Nr. 238) Vestregrave, men som oprindelig fandtes paa Forsiden af det for faa Aar siden nedrevne gamle Bindingsværks Hus, der stod paa den ovennævnte grundmurede Gaards Plads.

I en Krands af Blade og omgivet af Attributer paa Handel og Søfart (Anker og Merkurstav) læses følgende: *Guds Velsignelse Søfarten og Handelen har været denne Gaards Beboeres Nærings Vei og Opkomst.*

45.

Nørrejyllands Tøjhus, der ligger tæt østen for Randers, er en stor grundmuret, kasernelignende Bygning, som er opført i Aarene 1801—2. —

¹⁾ Om Apothekets tidligere Ejere se Stadfeldt Pag. 355.

Den store Façades Ensformighed brydes en lille Smule ved et mere fremtrædende Midtparti omkring Hovedindgangen: Foroven et lavt Gavfelt med forskellige Krigens Attribute, derunderneden i Højde med 2den Etage Frederik den sjettes Medaillonportræt i hvidt Marmor [bærende Mærket DAJON FEC¹⁾]. Omkring denne en forgyldt Kobberlaurbærkrands og paa hver Side Lictoreernes Værdighedstegn udført i Marmor; underneden Indskriften: FREDERICO OPTIMO PRINCIPI FORTI PIO BENIGNO OB ARMATAM PROVINCIAM GRATA JVTIA POSVIT. (Dette satte det taknemmelige Jylland den bedste, tapre, fromme og velvillige Fyrste for Provincens Befæstnings Skyld.) Paa hver Side af Decorationen: DEN BEDSTE REGIERING HELLIGET AF DEN RENESTE PATRIOTISME. Endelig over selve Porten: NÖRRE JYLLANDS TÖIHVVS.

46.

Paa den to-étages grundmurede Bygning Nr. 14 (Matr. Nr. 38) paa Østre Grave findes paa en Sandstensplade Indskriften: *Peter Fabich Fischer. Dorothea Ovesen Fischer. 1802. Peter Fischer var Kæmner i Randers*²⁾.

47.

I Gaarden Nr. 34 (Matr. Nr. 218—19) Vestregrave findes paa et Par Steder i Bindingsværket udskaaret: NIELS IENSEN MAMMEN. MAREN. 1802. MAMMEN.

Niels Mammen var Kjøbmand i Randers.

48.

Paa den for nogle Aar siden nedrevne Gaard Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Nørregade sad over Porten nogle udhugne Stentavler, der nu findes indmurede i en Gaard i Landsbyen

¹⁾ Dajon dansk Billedhugger død som Professor ved Kunstakademiet i Kjøbenhavn 1823. Se Weilbach: Kunstnerlexicon Pag. 128.

²⁾ Hans Navn findes imellem Subscribenterne paa Stadfeldts Randers Beskrivelse.

Hald; af de tre endnu bevarede Sten (oprindelig var der fire) ere de to smykkede med Symboler paa Handel og Søfart Anker, Vægt, Regnskabsbog, Overflødhedshorn og lign., den tredie, der er større end de to andre, bærer Indskriften: *D. Kirketerp. A. Broch. 1763. R. Welling. E. C. Bay. 1803.* Ditlev Kirketerp er alt omtalt som Ejer af den under Nr. 29 omtalte Gaard, der støder umiddelbart op til den her nævnte, saa at de to Gaarde vel sagtens har udgjort én. Den senere Ejer Rasmus Welling, der formodentlig har opsat Tavlen, var Kjøbmand i Randers.

49.

Over Døren paa det grundmurede Hus Nr. 16 (Matr. Nr. 522) i von Hatten-Stræde ses en firkantet Sten med følgende Indskrift: Ps. 128. V. 12. Salig er hver den som frygter Herren som gaar paa hans Vej Thi Du Skal ernære Dig af Dine Hænders Arbejde. Salig er Du og det Skal gaa Dig vel. Indskriften er skilt ad i to Dele, imellem hvilke ses en Hammer og to Nøgler overkors, og under dem: *Opbyggt 1803 af Anders Pedersen Smed og Mette Jensdatter.*

50.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 18 (Matr. Nr. 48) paa Østregrave findes over Døren en Stenplade, paa hvilken der imellem to Overflødhedshorn læses: *Opbyggt Aar 1803 af Jacob Lihme og Lovise Hvidberg.*

Jacob Lihme var Kjøbmand¹⁾ i Randers.

51.

Paa Bindingsværks-Gaarden Nr. 12 (Matr. Nr. 728) paa Provstegade læses over Døren paa en Stenplade: *R. A. Busse. 1828.* Men under den Maling, hvormed Stenen er oversmurt, skimtes de tilkittede Bogstaver af en ældre Indskrift, af hvilken det fremgaar, at den er opsat af Jacob Heinrich Schmidt

¹⁾ Findes imellem Subskribenterne paa Stadfeldts Randers Beskrivelse.

Anno 1803, i hvilket Aar den nævnte Ejer satte en Étage til Forhuset, som ellers efter de gamle til Gaarden hørende Skjøder er betydeligt ældre. Gaarden omtales saaledes som liggende paa Hjørnet af Nørreport og maa altsaa være ældre end Aar 1744, da den ovenfor under Nr. 25 omtalte nuværende Hjørnebygning blev opført.

I Skjøderne omtales ogsaa en nordfor Ejendommen liggende Grav, »Kattegraven«, som strakte sig langs Sydsiden af nuværende Fabriksstræde; af denne Grav ses endnu tydelige Spor ved en betydelig Sænkning i den til Ejendommen hørende Have. —

Den omtalte Jacob Heinrich Schmidt var Skorstensfejer i Randers og byggede en stor Del af Fabriksstræde.

52.

Den store Bindingsværks Gaard Nr. 1 (Matr. Nr. 698) paa Møllestræde bærer en Stenplade med Indskriften: *Opbyggt Aar 1805 af Niels P. Lange og Maren C. Lange. Salom. Ords. 16 C. 3 V.*

Niels P. Lange var Værtshusholder¹⁾ i Randers.

53.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 11 (Matr. Nr. 119) paa Brødregade findes paa en Stentavle over Døren Indskriften: *Nihil sine labore* (Intet uden ved Arbejde) *Opbyggt Aar 1806 af Joh. Chr. Bursche og Anna Greg. Bursche.*

Joh. Bursche har givet Bursches Gade Navn.

54.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 4 (Matr. Nr. 742) paa Rosengade læses paa en oval Sten følgende Indskrift: **BYGT AARET 1815 AF C. N. BIG-VM OG M. M. SCHACK.**

Christen Bigum var Kjøbmand²⁾ i Randers.

¹⁾ Nævnes blandt Subskribenterne paa Stadfeldts Randers-Beskrivelse.

²⁾ Hans Navn findes sammesteds.

Over Døren til det grundmurede Hus Nr. 6 (Matr. Nr. 775) ses en lille Marmorplade, paa hvilken er udhugget en Klokke og derunder Indskriften: *Opbyggt 1815 af D. H. Reimer og Else Reimer.*

Denne Mand er den sjældne Haandværker, som Randers i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede roste sig af at eje, nemlig Klokkestøber Daniel Reimer, der har støbt den Klokke, som hænger paa den nordre Side af St. Mortens Kirketaarn, og som bærer følgende Indskrift:

VED BORGERNES FRIVILLIGE TILSKVD BLEV IEG STØBIT
I AARET 1798 I RANDERS AF DANIEL REIMER, EFTER AT
TAARNET, HVORVDI IEG HÆNGER, 1796 VAR OPFØRT AF
BYGMESTER MØRVF AF ØDVM OG VHRET AF IENS CHR-
STENSEN I SAHL BY.

Over Døren paa den to-étages grundmurede Gaard Nr. 3 (Matr. Nr. 409) paa Vestergade findes en halvrund Plade af hvidt Marmor, paa hvis øverste Del findes afbildet et Faar og ved Siden af dette en Stav med en Handske paa Enden, underneden hvilke læses:

DETTE STED ER BYGT AF CHRESTEN SØRENSEN SCHIØDT
FØDT I HOLMESTRAND I NORGE DEN 7 SEPTEMB. ANNO 1755.
OG HVSTRVE MAREN IØRGENDATTER FØDT I GRVNDERVP
I AALBORG AMT DEN 27 FEBRVAR ANO 1785. WI INDGIK
TIL SAMMEN EGTESKAB ANO 1810 DEN 7 NOVEMBER MED
BLOT EN HAAND. WI DEN BEGIØNDT I MANGEN KVMMER
OG MODGANGS TID. GVD LØNNEDE WOR FLID. AF LAM-
MEST SKIND MED GVD WI HANSKEN LØKKELIG DREW.
DERFOR NAAR WI PAA HANNEM TRO SAA MAA WOR
FEINDE TIL SKAMME STAA. CHRESTEN SØRENSEN SCHIØDT
HANDSKEMAGERMÆSTER I RANDERS DEN 16 APRIL 1827.

Den nævnte Hanskemager Schiødt var en i Randers for sin store Originalitet saavel i Klædedragt som Handlemaade vel bekjendt Personlighed.

Det grundmurede Stød Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave bærer over Døren en firkantet Stenplade med Indskriften: *Opført 1828 af Læderfabrikant L. P. Biørn og Hustrue A. K. Biørn født Randrup*¹⁾.

¹⁾ Hermed er saa vidt vides alt medtaget af, hvad der i Randers findes af ældre Husindskrifter indtil 1830.
